

Daphne

Årgång 15
Nr 2 2004

Daphne

Utkommer med 2 nummer/år och ges ut av Botaniska Sällskapet i Stockholm i samarbete med Botaniska sektionen av Naturvetenskapliga Studentsällskapet i Uppsala.

Redaktion

Redaktör

Hans Rydberg
Eks gård, 646 91 Gnesta
0158-10722, hanry@d.lst.se
Teknisk redaktör
Staffan Kihl
08-7110296, s.kihl@telia.com

Botaniska Sällskapet

Botaniska institutionen
Stockholms Universitet
106 91 Stockholm
E-post: styrelsen@bsis.org
Hemsida: bsis.org
Postgiro: 196094-7
Medlemsavgift: 120 kr/år.

Botaniska sektionen

Institutionen för systematisk botanik
EBC
Uppsala Universitet
Norbyvägen 18D
752 36 Uppsala
E-post: botaniska.sektionen@hotmail.com
Hemsida: hem.passagen.se/botaniska_sektionen
Postgiro: 327956-9
Medlemsavgift: 75 kr/år.

Prenumerationer

Ingår i årsavgiften till resp. förening.
Avgift för separat prenumeration (150 kr/år)
sätts in på resp. förenings postgiro.

Adressändringar

Meddelas resp. förening via post eller e-post.

Kontakt

Frågor, material till tidskriften etc. kan skickas till någon i redaktionen eller via e-post till daphne@bsis.org

Årgång 15 nr 2 2004
ISSN 1101-5527
Rentryck AB, Tullinge

Bidrag till Daphne mottages tacksamt!

Manus skickas till redaktören via post eller e-post eller till daphne@bsis.org.

Instruktion till författare

Vi ser gärna att du skriver manuskript på dator i något ordbehandlingsprogram. Kontakta redaktionen om du inte kan leverera materialet i digital form. Det redaktionella arbetet underlättas betydligt om vi får filen med manuskriptet via e-post, på diskett eller CD-skiva. Vi kan läsa de flesta ordbehandlingsprogram direkt. Om du använder ett ordbehandlingsprogram som är ovanligt idag, tag kontakt med redaktionen. Gör eventuella tabeller eller uppställningar med hjälp av tabulatorer (ej mellanslag) mellan kolumner. Bifoga gärna utskrift.

Börja alltid manuskriptet med titeln på artikeln följt av namn på författaren/författarna. I slutet av artikeln ska eventuell citerad litteratur samlas under rubriken "Litteratur". Vi ser gärna att artiklarna illustreras. Har du problem med lämplig illustration, ta kontakt med redaktionen i god tid så kan vi säkert hjälpa till. Manuskript kan vara korta eller långa. Planerar du ett manuskript på mer än tio sidor - tag kontakt med redaktionen i god tid! Om du skickar manuskript till "Medlemstorget" är kraven på utformningen lägre ställda - se för övrigt presentationen i detta nummer av Daphne. Har du några frågor är du välkommen att höra av dig till redaktionen.

Omslagsbild: *Amaranthus hybridus* ssp. *hypocondriacus*, toppamarant.

Lilla Nyby, Eskilstuna

Foto: Håkan Andersson

Redaktören har ordet

Handen på hjärtat – hör du till dem som gör botaniska utflykter per bil? Jag menar den där typen av utflykter som resulterar i plötsliga inbromsningar för det som växer på vägrenar och i dikeskanter. I så fall är du inte ensam. Och hur är det med parkeringarna? Illa, skulle jag vilja påstå! Kanske borde vi montera varningsskyltar på bilen fram och bak innan vi ger oss iväg!

Två saker har jag märkt återkommer med en förbluffande regelbundenhet då man parkerar sin bil. Om man ställer sig på en åkerinfart så vips kommer traktorn och skall in där. Parkerar man mitt på vägen till det lilla sommatorpet, om än bara för tio minuter, dröjer det inte länge förrän sommargästen skall förbi. Och hur många gånger händer det inte vid parkering på smal väg att två bilar skall till att mötas just då och just där.

Vi som botaniserar från bil skulle ha en varningsskylt i bakfönstret ungefär som de som övningskör. Frågan är bara vad det skall stå på skylten: ”Varning för blomsterjägare!”, ”Blomsurfning pågår” eller kanske ”Vi botaniserar i trafiken”.

Hur ofta är det som vi efter tvärniten verkligen gör ett fynd? För mig sker det nästan aldrig. Ofta blir det en suck, följt av ”jasa, var det bara den!” och i tre fall av fyra är det en trädgårdsväxt på rymmarstråt. Trots detta utmanar vi ödet varje år och i botanist-täta trakter tjuoter det av däck och bromsar titt som tätt. Och ve den bil som råkar ligga bakom en botanist! Inte nog med att han måste ha uppmärksamheten på högsta topp, han tvingas köra i ömsom 90 km/tim, ömsom 20 km/tim och i varierande ryckiga farter däremellan. Och skulle det smälla – ja, då är det ju den som kör på bakifrån som får betala hela kalaset! Enda möjligheten att ta sig ur situationen är att köra om. Och det brukar ske med en härlig känsla! Visst minns vi den där vackra växten vi stannade för fullständigt överpudrad av damm och nog minns vi hur vår skrällande hosta överröstades av tjutande signalhorn på väg bort.

Min tanke seglar långt bort i tiden till de arma hästar som klapprade byvägarna fram med en präst på ryggen. Varje gång en sällsynt blomma föll i predikantens ögon blev det ”ptroo” och tvärnit! Hästrygg av, blomman in i portören, upp på ryggen igen, full fart tio meter och så ”ptroo” på nytt och så vidare. Arvet lever vidare – hästen har blivit bil och rytaren chaufför – men intresset för det som står och frodas i våra vägkanter har bestått. Kanske gör du årets vägkantsfynd nästa sommar – berätta gärna för oss hur det gick till!

Hans Rydberg

Lidingö på Riksmuseet - 188 år av sockenbotanisk historia

TORBJÖRN PETERSON

På Naturhistoriska Riksmuseet finns en massa småbitar av Lidingö, närmare bestämt fragment av det mera flyktiga slaget - växter som i naturligt tillstånd för länge sedan skulle varit naturligt komposterade och blivit ny jord. Nu finns de bevarade i avvattnat skick. Torkningen gör att de bevarats nästan som i livet. Även om de är lite förkrympta och rynkiga har deras utseende bevarats genom decennierna och de allra flesta kan med hög säkerhet artbestämmas.

Hur har då växtsamlandet gått till i en socken under fältbotanikens historia? När, var och hur samlas det? Vilka samlar och vad styr deras samlande?

Inom botaniken har kyrksocknar länge varit en viktig lokalangivelse för växtfynd. Lidingö socken består av 19 öar, huvudön och sammanlagt 18 kobbar och skär.

Totalt har 2676 herbarieark från Lidingö socken registrerats. Av Lidingös 18 skär saknas belägg från alla utom Fjäderholmarna, Stora och Lilla Höggarn och Länsman!

Men det finns mer obearbetat material från Lidingö. Utöver det registrerade materialet finns åtminstone 2700 ark i Riksmuseets magasin. Det är äldre ark, främst från skolherbarier, men där finns också en hel del material från bland andra Qvarfort, Netzel, Håkanson och Knöppel.

Dessutom finns över tusen ark i författarens privata herbarium - modernt material insamlat från 1986 och framåt. Tillsammans finns alltså ytterligare cirka 3800 ark från

Lidingö! Ungefär hälften av dem är nu registrerade. På museet ligger även buntar av ett helt okänt material, där det mycket väl kan finnas herbarieark insamlade på Lidingö.

Ytterligare 1025 ark från andra socknar runt Lidingö eller från spridda lokaler i Stockholms skärgård har registrerats, dels för att spåra intressanta arter, dels för att utröna dubbelgångare till lokalnamn på Lidingö.

I andra offentliga herbarier, främst Lund och Uppsala, ligger ytterligare material från Lidingö, men detta är ej genomgången inför denna studie.

Hur är det då allmänt sett med herbarieark från Stockholms skärgård? Generellt är ytterskärgården väl representerad, men med mycket ojämn spridning. Endast från de stora, sedan lång tid bebodda, skärgårdsöarna som länge haft färjeförbindelser, finns mycket material. Detta gäller i synnerhet kalköarna. Öar som Singö, Björkö, Blidö, Möja, Runmarö, Ornö, Utö och Nämdö är klart överrepresenterade.

Hela mellanskärgården är praktisk taget terra incognita i våra herbarier. Först när vi närmar oss Stockholms förorter ökar frekvensen av belägg. Även för Uppland som helhet dominerar samlingar från skärgården och kustområdet. Landskapets norra, västra och nordvästra delar är däremot ytterst sparsamt representerade.

Botanisk resa i tiden

Arbetet med att leta fram och datalägga växtfynden var tidsödande men gav sin belöning. Det hela var som en tidsresa genom Lidingös botaniska historia. Det var en resa som öppnade nya horisonter, insikter och frågor. Framför allt slogs jag av personaget. Många namn återkom gång på gång, andra blixtrade förbi för att inte återkomma. Svårtolkade etiketter erbjöd utmaningar men kunde många gånger avlockas sina hemligheter genom rent detektivarbete - plötsliga variationer mellan olika ark från samma samlare och små avsteg i logiken kunde hjälpa till. Med hjälp av olika databaser och tabeller kunde några dubbelgångare till lokaler på Lidingö mönstras ut och hänföras till rätt socken. Både välbekanta och förvrängda former av kända ortsnamn, jämte obekanta lokalsamn, dök upp ur historiens dunkel.

En lång rad synonymer passerade också revy - föräldrade namn som *Naumburgia thyriflora*, *Nasturtium armoracia*, *Rorippa armoracia*, *Carex evoluta*, *Antirrhinum minus*, *Angelica marina*, *Farsetia incana*, *Pyrola umbellata*, *Aira flexuosa*, *Senecio nebrodensis*, *Torilis anthriscus*, *Oxycoccus palustris* och många andra visade på taxonomins rörlighet genom åren.

Personhistoria

Många av botanikens mer namnkunniga personer har någon gång besökt Lidingö och som bevis lämnat sin signatur på ett herbarieark. Här återfinns namn som Erik Almquist, Kåre Bremer, Gustav Dahlstedt, Gustav Du Rietz, Ivar Elvers, Magnus Engstedt, Johan Gunnarson, Lars-Erik Kers, Lasse Thoran, T. O. B. N. Krok, Vivi Laurent (gift Täckholm), Carl Lindman,

René Malaise, Lars-Gunnar Romell, Robert Fredrik Fristedt, Nils Hylander, Gunnar Samuelsson, Benkt Sparre, Tycho Vestergren, Veit Wittrock, Eric Hultén, Sten Selander, Knut Fredrik Thedenius, Johan Emanuel Wikström och Carl Fredrik Nyman, tillsammans med många lokala för- mågor.

Påfallande många av dessa botaniker hade i yrkeslivet en tydlig naturvetenskaplig profil men åtskilliga andra yrkesinriktningar är också representerade. Ett inte obetydligt antal har - redan från tidigt 1800-tal - anknytning till Riksmuseet som anställda professorer, assistenter, amanuenser eller som avancerade amatörer.

Sammanfattningsvis kan man nog säga att alla de nämnda var med och dokumenterade Lidingös flora,

Lidingös lockelse

Att Lidingö lockade en sådan mängd botaniker är inte heller att undra på. Utöver Lidingös redan höga kvaliteter som jungfrulig sommarö, tillkom en rik och varierad flora - på 1800-talet ännu relativt okänd och orörd. Ön ägde botaniska rariteter, i synnerhet de kärr- och sjörika områdena på södra delen av ön. Därtill kom de långa kustlinjerna, fladerna, de stora skogarna, ängsmarkerna och jordbruksbygden, vilka tillsammans bidrog till en rik och intressant flora. Ön blev mot slutet av 1800-talet ett kärt tillhåll för den mer burgna stockholmsgräddan som bodde här till långt in på höstarna och båtpendlade till sina dagliga arbetsplatser i Stockholm.

En del samlare var runt sekelskiftet 1900 sommarboende på Lidingö, till exempel Nils Wilhelm Netzel (Björkudden), Tom Peyron (Boholmen), Thorbjörn Hwass (Tunis),

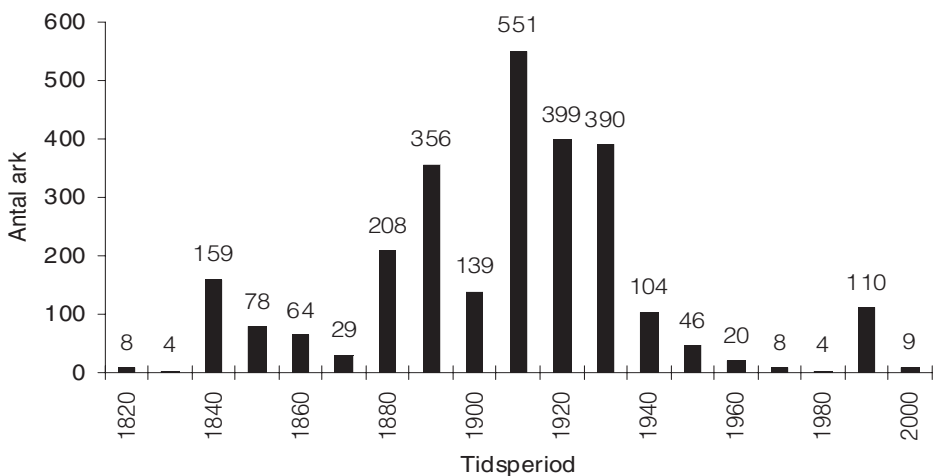
Fredrik Sundstedt (Koltorp), E. W. Dahlgren (Tyktorp), Lars Törngren (Långnäs) och flera därtill. Andra var senare permanentboende på Lidingön, till exempel Joseph Wilhelm Håkanson (Torsvik), Sten Qvarfort (Gångsätra), Carl Ludvig Munthe (Brevik), Ossian Flock (Baggeby), Benkt Sparre (Hersby), René Malaise (Hersby) och Kåre Bremer (Hersby).

Det registrerade växtmaterialet från Lidingö socken representerar 877 taxa (arter, underarter, hybrider) insamlade under 184 år (1818-2001) av 229 samlare. Det totala antalet samlade ark utslaget per samlare blir bara 12 ark per person - under nära 200 år! Dessa blygsamma siffror till trots fanns det både flitiga och mindre flitiga samlare! En relativt liten skara idoga samlare står för merparten av materialet från Lidingö socken med Tom Peyron som den dominerande (451 ark). De flesta utanför denna skara samlade blott ett eller några få

ark, eller också har återstoden av deras herbarier ratats, gått förlorade eller lämnats till andra museer.

Fördelning i tiden

Tidsmässigt sammanfaller materialet från Lidingö i stort med hela det svenska herbariematerialet (fig 1), d.v.s. med en trevande start under det tidiga 1800-talet och hög aktivitet runt förra sekelskiftet. En kraftig stagnation inträffade under och efter andra världskriget men därefter har en blygsam ökning av aktiviteten under 1900-talets sista decennium skett, mycket tack vare de många landskapsfloraprojekten. Med författarens egna belägg inräknade skulle 1990-talet till och med överträffa alla tidigare årtionden!. Stagnationen följer i stort sett avskaffandet av det obligatoriska växtsamlandet i skolan och är en direkt följd av detta. Ännu på 1940-talet skulle varje skolelev skaffa sig ett eget herbarium och lära sig

Figur 1: Fördelning i tiden för herbarieark från Lidingö i Riksmuseets herbarium.

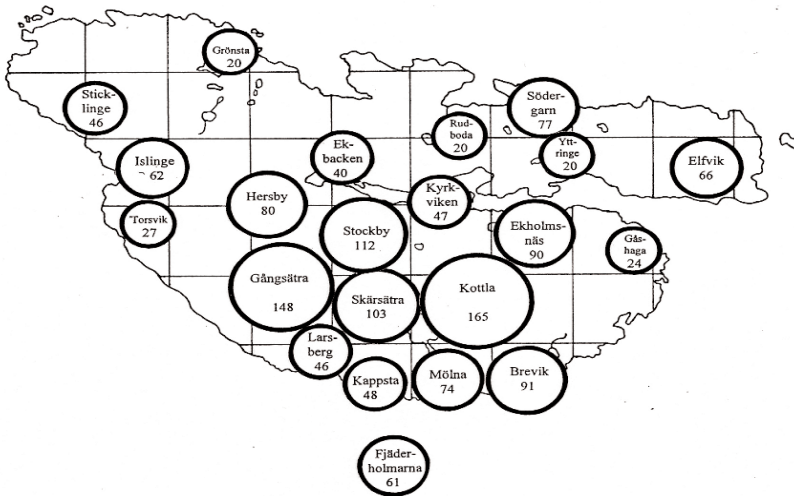
namnet på växterna. Idag har många elever berövats den glädje det innebär att år från år möta och känna igen välbekanta örter.

Geografisk spridning

I äldre tider fyllde det egna herbariet ofta samma funktion som en frimärkssamling - det gällde att få kompletta serier (= alla arter i ett släkte) och fylla luckor. Arten i sig var det intressanta och datum och växtplats var det inte så noga med. Insamlaren själv visste ju var han varit och tyckte sig inte behöva notera det på arket! Detta förde ofta med sig att man även skördade ett antal dubletter av växten - det var ju bra att ha vid byte med andra filatelister - förlåt, botanister. Detta gav också upphov till ett etablerat poängsystem som mot slutet av 1800-talet och början av 1900-talet till och med kom ut i tryckta upplagor. Således kan man på ett ark med en mariatistel (*Silybum marianum*) - läsa tex-

ten: "- 30 points, Ekbacken, Lidingö" utan tillstymmelse till insamlingsdatum eller ens insamlarens namn. Det väcker en stilla undran varför insamlingslokal angavs överhuvudtaget! Kyrksam var man dock förr och man var noga med att ange i vilken kyrksocken växten var insamlad. Ofta angavs endast socken och årtal på herbariearket. Detta förklarar varför nästan var tredje ark (28 %) av hela Lidingömaterialiet endast är märkt "Lidingö". Majoriteten av arken har ändå någon form av mer noggrann lokalan-givelse.

Som en parentes kan nämnas att poängsystemet hade en genial informationsaspekt. Genom endast två siffror fick man blixtnsnabbt en uppfattning om en växts frekvens - ju högre poäng, desto sällsyntare. I en flora får man både studera kartor (om det finns några) och text för att få samma information.

Figur 2: Insamlingens geografiska fördelning på Lidingö under nära 200 år. Endast lokaler med minst 20 insamlade ark redovisas.

Det gällde också att skaffa den art som saknades med minsta möjliga ansträngning. Många utövade sin hobby efter devisen "gräv där du står" och samlade förstaeligt nog nära sin bostad eller sommarhus. Det var kanske tur i oturen, för om man lyckas klura ut var de botaniska förfäderna slagit ned sina bopålar, kan man ibland korrelera dessa med kryptiska angivelser i tid och rum på herbariearkens etiketter. Trots den till synes stora mängden herbarieark insamlade under en lång tidsrymd, är Lidingö långt ifrån så väl botaniskt dokumenterad som man skulle kunna tro. Snarare har ett begränsat antal favoritlokaler haft en hög besöksfrekvens (fig 2).

Man har på Lidingö främst samlat på lättillgängliga lokaler. Många av dem låg under 1800-talet inom bekvämt avstånd från den då befintliga bron från Djurgården i Stockholm.

Några få företog exkursioner till sjöarna, men det hörde till undantagen. Ett skenbart undantag är insamlingarna i inre Kyrkviken, men det är just skenbart - Tom Peyrons far Ludvig hade sitt sommarhus där och i själva verket samlade han mest runt husknutarna,

innan denna lovande botanist redan i unga år gick ur tiden. Peyron och de andra sommargästerna runt Lidingös stränder tog sig bekvämt till sina sommarbostäder med en ångbåt, specialbyggd för detta ändamål.

Kanske var det en ödets nyck att Lidingös utan jämförelse rikaste botaniska lokal låg precis intill brofästet! Det nu försvunna "Gångsätra träsk" hade en flora som skulle stått sig väl i konkurrens med de finaste floralokalerna i Stockholms län i dag - om man bortser från områden med ren kalkberggrund. Här fanns ett flertal arter som idag är utdöda på Lidingö och mer eller mindre sällsynta i hela Stockholms län. Tack vare brons slumpmässigt lyckliga placering är denna forna unika växtlokal på Lidingö ganska väl dokumenterad.

När den nya bron från Ropsten tillkom satte det snabbt sina botaniska spår. Många insamlingar skedde återigen inom nära räckhåll från brofästet. Ångbåten fanns ännu kvar och angjorde många platser längs stränderna, vilket möjliggjorde ytterligare insamlingar från platser mer fjärran från brofästet. En bit in på 1900-talet började också vägnätet byggas ut.

Art	Svenskt namn	Antal ark
<i>Veronica longifolia</i> ? <i>spicata</i>	hybrid strandveronika/axveronika	21
<i>Carex lasiocarpa</i> ? <i>riparia</i>	hybrid trådstart/jättestarr	18
<i>Geranium pyrenaicum</i>	skuggnäva	17
<i>Chenopodium polyspermum</i>	fiskmålla	15
<i>Viola arvensis</i>	åkerviol	13
<i>Succisa pratensis</i>	ängsvädd	12
<i>Galium album</i>	stormåra	11
<i>Veronica opaca</i>	luddveronika	11
<i>Viola canina</i> ? <i>viniana</i>	hybrid ängsviol/skogsviol	11
<i>Hottonia palustris</i>	vattenblink	11
<i>Viola persicifolia</i>	strandviol	10
<i>Mentha aquatica</i> ssp. <i>litoralis</i>	vattenmynta	10
<i>Mentha arvensis</i>	åkermynta	10
<i>Drosera rotundifolia</i>	rundsileshår	10

Tabell 1: De oftast samlade arterna från Lidingö socken i Riksmuseets herbarium.

De främsta troféerna - och de försummade

Det är uppenbart att hybrider stod högst i kurs bland de insamlade arterna. Två hybrider kommer högst på listan över de mest samlade arterna (tabell 1). Av dessa samlades veronikahybriden uteslutande på Fjärderholmarna. I övrigt ses en märklig blandning mellan allmänna och mer sällsynna arter, med en viss förskjutning mot våtmarksväxter.

Inte mindre än 300 taxa funna på Lidingö är representerade av ett enda ark. Bland dessa finns förstås rariteter men även en påfallande stor andel trivialarter som är vanliga i sin respektive miljöer - en i våra herbarier förbisedd och ofta underrepresenterad kategori. Andra är bestämda till i sen tid beskrivna underarter, där huvudarten finns representerad av flera ark. Artnamnet har i drygt 15 procent (416 ark) av Lidingö-materialet korrigerats. Det gäller obestämt eller felbestämt material samt tillägg av epitet för i sen tid beskrivna underarter eller varieteter.

När samlade man?

Jämför man samlandet under året månad för månad, framgår det att man både under 1800-talet och 1900-talet samlat mest under juli månad. Skillnader finns också. På 1800-talet var man dålig på att samla vårväxter och även på hösten drog man sig tillbaka tidigt. Då man på Lidingö samlade mycket i kärr och våtmarker var det ont om tidiga insamlingar, då floran på dessa platser i regel spirar senare. Under 1900-talet ser vi en betydligt bättre spridning och fördelning mellan månaderna. En stor del av 1800-talets material är dock odaterat och har därför inte kunnat redovisas.

Budskap till nutida botaniker

Skall man vaska fram någon lärdom ur 200 år av sockenbotanik är det väl följande självklara konstateranden:

- Gör alltid en noggrann lokalbeskrivning och datering av dina insamlade fynd.
- Besök inte samma lokaler som alla andra - hur lockande det än är!
- Låt inte alltid lättillgängligheten (bekvämligheten!) styra exkursionerna.
- Glöm inte vårväxterna!

Mycket av ovanstående har väl redan implementerats i de många landskapsflora-projekten, men kanske inte alltid inom övrig hobbybotanik. För Lidingös del kan man konstatera att det trots nära 200 års samlade fortfarande finns luckor. Den norra delen av ön är ännu dåligt inventerad och vårväxterna är generellt litet samlade.

På Riksmuseet finns runt 2 miljoner herbarieark - varav knappt hälften är nordiskt material. Dessa ark ger möjlighet till liknande rekonstruktioner för andra socknar och för hela landskap. Detta kan identifiera kunskapsluckor, visa på forskningsbehov och stimulera till ökat intresse för den lokala botaniken. Herbariearken från Lidingö - och alla andra som är registrerade - kan ses i Riksmuseets databas på www.nrm.se-data-baser-botanik-nordiska-herbariet.

Det intressanta är förstås vilka arter som är funna på Lidingö upp till dags dato, hur deras utbredningsbild förändrats, vilka som försvunnit och vilka som har tillkommit. Men det är förstås en helt annan historia.

Svampar i Södermanlands län

HANS RYDBERG

En databas över Sörmlands storsvampar är under uppbyggnad. Jag har startat arbetet på eget initiativ och ajourför nu denna databas med alla svampfynd som jag bedömer som pålitliga och kommer till min kännedom. Projektet har delvis finansierats med medel från Botaniska Sällskapets fonder.

Det område som omfattas är i princip Södermanlands län samt Vårdinge socken i Stockholms län. Ytterligare 16 socknar i Stockholms län, dvs de som ingår i Botkyrka, Salems och Södertälje kommuner, har inventerats och sammanställts i ett tidigare skede (Iseborg & Jaederfeldt 1994). Uppgifter från detta område ingår inte i databasen. Dessa lagras hos Södertälje Svampklubb.

Hittills har cirka 45 000 fynd registrerats. För varje fynd har artnamn (latinskt + svenskt), socken, ekonomiskt kartblad, geografisk lokal, årtal och namn på den som gjort fyndet noterats. För vissa observationer anges dessutom uppgifter om belägg, rödlistekategori (inkl. S för signalart, R för raritet), substrat/naturtyp, GPS-kod, vem som artbestämt svampen samt utrymme för ytterligare information. De geografiska lokalerna har ofta namnet på ett område med definierad avgränsning, t.ex. en ö, en namngiven mosse, en park namngiven efter gården, ett naturreservat, ett Natura 2000-område, biotopskyddsområde eller namngiven plats i någon naturinventering. I större

områden följer efter områdesnamnet ofta en precisering, t.ex. Vilsta naturreservat – 300 m S om skidbacken. För rödlistade arter anges kod enligt Rikets nät. De geografiska lokalnamnen gör det möjligt att sammanställa artlistor för speciella områden, t.ex. naturreservat.

Materialet består dels av rena fältanteckningar dels av publicerat material som inventeringsrapporter, uppgifter från ArtDatabanken, artiklar i Jordstjärnan och andra tidskrifter. Museimaterial eller äldre litteratur har inte gått igenom, vilket innebär att det finns sparsamt med uppgifter från tiden före 1970. Orsaken är att databasen främst skall tjäna den aktuella naturvårdens önskemål att få uppgifter om var det finns ovanliga arter men också kunna ge svar på hur vanliga eller ovanliga arterna är inom länet i nutid. Förändringarna i svamparnas miljöer har troligen varit rätt omfattande under 1900-talet och många av de äldre lokalerna är sannolikt ett minne blott. Dessutom kan inte äldre uppgifter användas för att spegla förändringar i svamparnas numerär eftersom det finns så få insamlingar från Sörmland före 1970. För rödlistade arter har dock sådana fynd registrerats.

Det finns således starka skäl att inte aktivt söka gamla uppgifter om Sörmlands svampflora. Målet är inte heller att skapa en ny landskapsflora över storsvampar, den skall främst ge ökad kunskap om vilka arter som förekommer i Sörmland och hur ofta

de observeras. Den senare uppgiften är nog så viktig om man i framtiden vill ha en överblick av svamparnas vanlighet under årtiondena kring sekelskiftet 2000.

I databasen har samtliga svampfynd registrerats – det gäller allt från kantareller till mm-stora skålsvampar! Inventeringarna är i högsta grad osystematiska – jag har än så länge inga ambitioner att få en jämn geografisk täckning över länet. Svampar på lokaler som återbesöks registreras på nytt, särskilt om det är många år mellan besöken – det är intressant att veta att svamparna finns kvar! Databasen uppdateras regelbundet, senast i november 2004.

Statistik över svampars vanlighet, dvs hur ofta de rapporterats, går lätt att ta fram. Det är dock viktigt att tolka statistiken på ett riktigt sätt.

Vid inventeringar registreras i regel bara fruktkroppar. Det finns arter som i naturen är vanliga i vegetativ fas (som mycel) men kanske aldrig bildar fruktkroppar. Dessa kommer så gott som aldrig in i databasen. Arter med perenna fruktkroppar, främst tickor, blir överrepresenterade liksom arter med långlivade fruktkroppar. Svampar med snabbt förgängliga fruktkroppar blir då naturligtvis mer förbisedda.

Eftersom rikmarkslokaler och naturskogar i genomsnitt besöks oftare än triviala biotoper kommer en del krävande arter liksom många vedlevande svampar att bli överrepresenterade. Exempelvis är Skogsvårdsstyrelsens resultat av nyckelbiotopinventeringen inmatat, vilket gör att antalet lokaler för arter som barkticka, ullticka,

hasselticka och tallticka blir förhållandevis stort. Dessa arter är samtliga sällsynta utanför nyckelbiotoperna!

Vilka svampar är då underrepresenterade i databasen?

Det gäller främst svårbestämda arter ur olika släkten såsom *Cortinarius* (spindlingar), *Russula* (kremlor), *Inocybe* (trådingar), olika skinnsvampar samt flertalet sporsäcksvampar av vilka huvuddelen bildar skålar eller svarta prickar på döda eller döende växtdelar. Det finns också många små, dystert färgade hattsvampar som är svåra att bestämma i fält och därför blir förbigångna vid kortare fältbesök. Att dessa arter till stor del hoppats över beror inte enbart på att de är svårbestämda. Det finns ofta inte tid att ägna kvällen åt att bestämma dessa svampar, något som ibland kan vara mycket tidsödande. Därför blir svampar som är svåra att sätta namn på i fält mer sällan noterade.

Vissa svampar bildar fruktkroppar på våren och noteras därför sällan, liksom arter som på grund av ett undangömt växtsätt undgår uppmärksamhet. Exempelvis växer

Trametes ochracea - zonticka.
Foto: Hans Rydberg

en mycket stor del av vedsvamparna på undersidan av liggande stammar och grenar och man kan kanske behöva lyfta på och syna ett 100-tal sådana bara för att få tag på en vanlig art. Denna tidsödande metod hinns inte med annat än i vissa områden.

Databasen omfattar storsvampar och myxomyceter (slemsvampar). Slemsvamparna är trots namnet inte svampar men har av tradition samlats in och noterats av mykologer. De är emellertid ganska få till antalet, om än i många fall iögonfallande och uppseendeväckande genom sina färgglada plasmodier. Småsvampar (fruktkroppar < 1mm) har bara i undantagsfall antecknats, t.ex. då de visar karaktäristiska bildningar som björkens häxkvastsvamp. Parasiter på gröna växter, t.ex. olika rotsvampar, har också antecknats då de kunnat bestämmas i fält.

Hur ser då framtiden ut? Så länge mitt intresse för svamparna består kommer jag att fortsätta uppdatera databasen. Med ca 5000 nya uppgifter per år kan denna om ca 10 år vara uppe i ca 100 000 poster – under förutsättning att inflödet av uppgifter är ungefär på dagens nivå. På sikt kommer materialet efter en omfattande geografisk

bearbetning att läggas in i artportalen för svampar. En inledande kontakt har tagits med ArtDatabanken i detta avseende. När inmatningen är klar, vilket nog kommer att dröja minst ett par år, kommer vi få en aktuell utbredningsbild av i stort sett alla arter i Södermanlands län.

Efter denna inledning vill jag med två exempel visa vad materialet kan användas till. Det ena är en statistisk bearbetning av data, det andra är en presentation av en artgrupp som alla känner till, nämligen sopparna!

Exempel på statistik

I tabell 1 redovisas arter med minst 200 inrapporterade fynd. Av de 32 arterna är inte mindre än 27 vedsvampar. De har prioriterats i många naturvårdsundersökningar och är därför överrepresenterade. Många av dem går att se även under torra år. Dessutom är många vedsvampar, främst tickor, fleråriga och växer året runt. En del inventeringar har gjorts på vintern och då är det bara vedsvampar som går att hitta. Samtidigt skall sägas att många vedsvampar, som fnösk- och klibbticka, verkligen är mycket vanliga i vår natur och faller lätt i ögonen

<i>Fomes fomentarius</i>	Fnöschticka	807	<i>Stereum hirsutum</i>	Raggskinn	254
<i>Fomitopsis pinicola</i>	Klibbticka	663	<i>Cantharellus cibarius</i>	Kantarell	253
<i>Tricaptum abietinum</i>	Violticka	564	<i>Leccinum scabrum</i>	Björksopp	252
<i>Piptoporus betulinus</i>	Björkticka	541	<i>Dichomitus campestris</i>	Hasselicka	242
<i>Stereum rugosum</i>	Styvskinn	528	<i>Diatrype stigma</i>	Slättnästing	241
<i>Phellinus tremulae</i>	Aspticka	503	<i>Phellinus ferrugineofuscus</i>	Ullticka	236
<i>Phellinus pini</i>	Tallticka	486	<i>Oxyporus corticola</i>	Barkticka	233
<i>Vuilleminia comedens</i>	Frätskinn	445	<i>Paxillus involutus</i>	Pluggskivling	232
<i>Inonotus radiatus</i>	Alticka	416	<i>Russula foetens</i>	Stinkkremla	229
<i>Trametes ochracea</i>	Zonticka	389	<i>Hypoxylon multifforme</i>	Björkdyna	226
<i>Ganoderma applanatum</i>	Platticka	329	<i>Exidia glandulosa</i>	Vårtrös	224
<i>Hymenochaete tabacina</i>	Kantöra	328	<i>Armillaria mellea coll.</i>	Honungsskivling	221
<i>Phellinus punctatus</i>	Kuddticka	282	<i>Boletus edulis</i>	Karl Johan	221
<i>Amanita muscaria</i>	Röd flugsvamp	277	<i>Daedalea quercina</i>	Korkmussling	216
<i>Antrodia serialis</i>	Rödötticka	261	<i>Mycena galericulata</i>	Rynkhätta	212
<i>Phellinus igniarius</i>	Eldticka	256	<i>Eutypa sparsa</i>	Aspnästing	200

Tabell 1: Arter med minst 200 fynd.

vid vandring i vilken skog som helst. Bland skivlingar är röd flugsvamp mest rapporterad, därefter kantarell, björksopp, pluggskivling och stinkkremla. Noterbart är också att taltickan, som nummer 7 i ovanstående sammanställning, är en signalart för mycket gamla tallar. Artens höga placering beror på att den är mycket eftersökt i den typen av miljöer.

Antalet registrerade arter från Sörmland är drygt 1 800. Av dessa arter är inte mindre än 400 bara kända från en lokal. Alla dessa är dock inte sällsynta. Många av dem är svåra att känna igen och har bestämts av en specialist på den grupp de tillhör. En skinnsvamp som insamlats slumpvis från ett område och bestämts till en art som aldrig tidigare noterats i Sörmland kan mycket väl vara vanlig. De 400 arterna består dock till övervägande delen av rariteter.

Rapporter finns från 92 socknar, vilket innebär att alla socknar inom området är representerade. Vilka socknar som har flest svampfynd framgår av tabell 2.

Länet är ganska jämnt inventerat med toppar i väster (Julita, Västra Vingåker) samt i östra Sörmland (Frustuna-Kattnäs, Björnlunda, Gryt). Sämst inventerade är målarsocknarna, vilket har att göra med att de är förhållandevis små och till stor del består av jordbruksmark.

Artantalet per socken (se tabell 3) är i stort sett proportionellt till antalet fynd. Inte helt överraskande hittar man fler arter ju mer man inventerar. Områden i socknar

Västra Vingåker	2346
Gryt	1974
Julita	1831
Frustuna-Kattnäs	1658
Trosa-Vagnhärad	1635
Stora Malm	1516
Floda	1362
Jäder	1320
Nicolai	1293
Svärta	1178
Björnlunda	980
Flen	973
Hyltinge	969
Bälinge	913
Helgona	890
Björkvik	868
Kloster	814
Helgesta	793
Lästringe	786
Sködinge	751

Tabell 2: Socknar med flest svampfynd

som varit föremål för mer noggranna undersökningar höjer antalet i socknen betydligt eftersom många annars svårupptäckta arter då noteras.

När i tiden har svampfynd rapporterats? Det kan vara intressant att ordna uppgifterna årsvis:

1984	336	1995	1127
1985	1005	1996	1177
1986	2157	1997	1794
1987	63	1998	3218
1988	308	1999	1723
1989	45	2000	6755
1990	550	2001	4789
1991	297	2002	3914
1992	1232	2003	6044
1993	1297	2004	4900
1994	808		

En ökad aktivitet, framför allt från 1997 och framåt, kan noteras. Siffran för 2004

Västra Vingåker	871	Trosa-Vagnhärad	566
Gryt	722	Stora Malm	551
Svärta	614	Hyltinge	512
Julita	595	Björnlunda	470
Frustuna-Kattnäs	595	Jäder	469

Tabell 3: Socknar med flest rapporterade arter.

uppgår säkert till minst 6000. Där har jag inte fått in alla observationer. 1994 och 1999 var dåliga svampår, vilket tydligt syns i sammanställningen, medan år 2000 var ett mycket gott år. Även 1990 var ett mycket bra svampår – men då var aktiviteten i landskapet ganska låg – endast 550 uppgifter, varav över 300 från ett enda område! Redovisningen upptar som regel nutida fynd. Bara 390 av databasens ca 45 000 uppgifter är från tiden före 1960.

Vilka är det då som rapporterat? Huvuddelen av rapporterna kommer från Dan Olofsson, Bo Karlsson och undertecknad. Antalet rapportörer är däremot högt, inte mindre än 290. Många har bara rapporterat enstaka fynd – så är siffran för personer med en enda uppgift inte mindre än 139. Flertalet är tillfälliga rapportörer som konsulterat mig och andra för att visa en ”kons-tig” svamp. Flitigast bland rapportörerna är:

Hans Rydberg	16375
Dan Olofsson	13750
Bo Karlsson	8681
Hans-Göran Toresson	904
Å. Strid m.fl. (SMF:s exk.)	613
Lars Ekqvist	379
Stig Jacobsson	376
Klas Jaederfeldt	311
Bo Westman	280
Rickard Sellberg	271

Siffran för Dan Olofsson bör justeras uppåt eftersom han ännu inte lämnat in 2004 års fynd. Åke Strids uppgifter härrör i huvudsak från Svenska Mykologiska Föreningens exkursionsdagar 1985 och Stig Jacobssons från en inventeringsvecka i Skog & Ungdoms regi 1986.

Hur är det då med de rödlistade arterna? Rapporterna fördelar sig enligt tabellen upp-till till höger.

Siffrorna anger antalet fynd. Totalt innebär det 1 579 fynd av rödlistade arter, 2 993

CR	6	S	2993
EN	33	R1	317
VU	260	R2	320
NT	1241	R3	255
DD	39		

fynd av signalarter och 892 fynd av arter som är så sällsynta att de inom området bara återfunnits på högst tre lokaler (R1 = en känd lokal, R2 = två kända lokaler etc). Genom att arterna i databasen förses med en raritetsbeteckning går det lätt att genom framsortering av inventerade lokaler göra en kvalitetsbedömning av svamplokals mykologiska naturvärde.

Var finns då de här sällsynta arterna? En lista nedan visar i vilka socknar vi har de flesta fynden av rödlistade arter, signalarter och R-arter.

Gryt	283
Trosa-Vagnhärad	218
Västra Vingåker	198
Frustuna-Kattnäs	196
Stora Malm	176
Julita	172
Svärta	172
Bälinge	167
Hyltinge	163
Helgesta	153
Björnlunda	133
Vårdinge	127
Strängnäs	115
Flen	109
Jäder	109
Floda	108
Åker	107

Även om socknar med många nyckelbiotoper är rikt företrädda är det tydligt att välinventerade socknar också har fler sällsynta arter noterade. Ett exempel är Västra Vingåkers socken som är fattig på naturskogar men ändå ligger bland de främsta.

För att slutligen visa hur kunskapsläget är kommer jag visa exempel från en för oss alla välkänd svampgrupp, nämligen sopparna. De är representerade med 37 arter i Södermanlands län.

Soppar i Södermanlands län

(namnsättning enl. Hansen & Knudsen 1992)

Boletus badius - BRUNSOPP

Växer i barrskog, i regel med tall, vanlig, men oftast enstaka, 130 fynd.

Boletus edulis - STENSOPP, KARL JOHAN

Överallt i skog, mest i barrskogar och hagmarker, mycket allmän, 221 fynd, vissa år talrik och då ofta förstörd av en parasitsvamp, gul svampsnyltning.

Boletus fechtneri - SOMMARSOPP

Mycket sällsynt under ek. **Hyltinge** Sparreholms ekhagar 1980 (IHO, foto), 1996 (S), 2000, 2002 (KJA). Rödlistad – sårbar (VU).

Boletus luridus - ELDSOPP

Sällsynt, mest i parker och ädellövskog. Bälinge Stäksö 2001 (HGT) **Gillberga** Lövön 2001 (DOL) **Hyltinge** Sparreholms ekhagar 2000 (HRY) **Julita** Kyrkan 1998 (DOL) **Stora Malm** Eriksbergs slottspark 1986 (SJA) **Strängnäs** Gorsingelund 2004 (SSK) **Trosa-Vagnhärad** Lövsta 1985 (anon), Stensunds folkhögskola 1998 (SJO) **Tumbo** Mellan Österby och Askholmen 1992 (BHE).

Boletus luridiformis - BLODSOPP

Växer mest i hagmarker med ek, i lövskogar etc, gärna på kalkrik mark, mindre allmän, 19 fynd, mest längs kusten och i Mälaramrådet.

Boletus pascuus - RUTSOPP

Mest i lövskog med ek, ibland också i hagar, mindre allmän, 30 fynd.

Boletus pinophilus - RÖDBRUN STENSOPP

Lik Karl-Johan men med mörkt rödbrun hatt och rödbruna porer. Arten växer ofta på tallhedar, på mager mark, sällsynt – endast 9 fynd, men sannolikt betydligt vanligare i tallskog längs våra åsar, där svampfloran är dåligt undersökt.

Boletus porosporus - FALSK RUTSOPP

Växer i lövskog och i örtrik granskog, mindre allmän, 17 fynd.

Boletus queletii - FLAMSOPP

Mycket sällsynt i lövskog. **Vallby** ca 1 km SSO om Kolstahatt 1990-91 (BHE). Rödlistad – starkt hotad (EN).

Boletus radicans - ROTSOPP

Mycket sällsynt i ekhagar. **Hyltinge** Sparreholms ekhagar 1997 (KJA) **Trosa-Vagnhärad** 500 m NV om Stensund 1993 (AKA). Tullgarn-Västerängen 2001 (HGT), 2004 (HRY) **Strängnäs** Gorsingeholm, Ekbacken 2001, 2004 (HRY).

Rödlistad – sårbar (VU).

Boletus reticulatus - FINLUDEN STENSOPP

Växer i lövskog och hagmarker. Bildar oftast mykorrhiza med ek. Lik Karl-Johan men med ljusare, finluden hatt, täml.allmän, 31 fynd.

Boletus rubellus - RÖDSOPP

Sällsynt i lövlundar och ekhagar. **Bälinge** Stäksö 2001 (HGT) **Gryt** Ånhammarsnåset 2001 (HRY) **Hyltinge** Sparreholms ekhagar 1996 (MJA), 2000 (HRY), 2001 (KJA) **Julita** Tåkenön 1993 (HRY), 2001 (DOL) **Kloster** Vilsta NR i Skjulsta äng 2003 (HRY) **Strängnäs** Gorsingeholm Ekbacken 2001 (HRY) **Vadsbro** 350 m VSV om Brahelund (BKA).

Boletus suspectus (syn. *B. impolitus*) - BLEKSOPP

Sällsynt i parker eller lövhagar med ek. **Barva** strax S om Örsundsbron 2001 (LEK) **Eskilstuna** Djurgården 1985 (IHO) **Hyltinge** Sparreholms ekhagar 1996 (KJA S) **Vallby** ca 1 km SSO om Kolstahatt 1991 (BHE). Rödlistad – sårbar (VU).

Boletus subtomentosus - SAMMETSSOPP

Växer i alla typer av skog, även i hagmarker och betesmarker, allmän, 135 fynd.

Chalciporus piperatus - PEPPARSOPP

Växer med olika löv- och barrträd, enstaka i skog, allmän, 76 fynd.

Gyrodon lividus - ALSOPP

Växer i alkärr, täml.sällsynt, 11 fynd.

Leccinum aurantiacum (syn. *L. rufum*) - ASPSOPP

Växer med asp i hagar, skogsbryn och i lövskogar, mycket allmän, 149 fynd.

Leccinum decipiens - FALSK ASPSOPP

Mycket sällsynt. Saknas i Hansen & Knudsen (1994), men upptagen bl.a. i Nylén 2000. Av vissa författare endast tolkad som en form av brun aspopp. Frustuna-Kattnäs Eks norrskog vid gammal asp i granskog 2003 (HRY), möjligen förbisedd.

Leccinum duriusculum - BRUN ASPSOPP

Sällsynt under asp, möjligen förbisedd. **Björnlunda** 500 m NO om Ökna 2004 (HRY) **Bälinge** Grinda-Skyle 2004 (HRY) **Lästringe** Norrby sågravin 1992 (DOL) **Österåker** 300 m ONO om krokan 1997 (DOL).

Leccinum niveum (syn. *L. holopus*) - KÄRRSOPP

Växer i vitmosstovr i myrar, skogskärr, sumpskogar etc, tämligen allmän, 49 fynd.

Leccinum percardidum - BLEK BJÖRSOPP

Mycket sällsynt under björk Vårdinge Trönsjön 1990 (KJA).

Leccinum piceinum - GRANSOPP

Sällsynt intill gran i skogar. **Floda** Vallmon 1999 (DOL) **Kloster** Vilsta NR i bäckdal O om Skjulstaberget 2003 (HRY) **Stora Malm** SSO om Lilla Markstugan 2000 (DOL).

Leccinum pseudoscabrum - HASSELSOPP

Förekommer i ädellövskogar, hassellundar och hasselrika hagmarker, ofta i indidrika samlingar, mindre allmän, 20 fynd.

Leccinum quercinum - EKSOPP

Under ek i hagmarker och lövskogar, täml.sällsynt, 11 fynd.

Leccinum roseofractum - RODNANDE STRÄVSOPP

Mycket sällsynt i ek-hassellund. **Strängnäs** Gorsingelund 2004 (SSK).

Leccinum rufum - ASPSOPP

Växer med asp i hagar, skogsbryn och i lövskogar, mycket allmän, 149 fynd.

Leccinum scabrum - BJÖRSOPP

Växer med björk i skog och hagar, mycket allmän, 252 fynd.

Leccinum tessellatum (syn. *L. crocipodium*) - GUL STRÄVSOPP

Lövskogar ofta med ek och hassel, sällsynt **Eskilstuna** Djurgården 1972 (LHJ), 1984 (STÖ) **Hyltinge** Sparreholms ekhagar 1998 (MJA S), 2002 (KJA) **Mellösa** Holmtorp 1985 (GLU S). **Årdala** Djurön 2004 (BKA). Rödlitad – sårbar (VU).

Leccinum varicolor - FLÄCKSOPP

Växer intill björk vid skogskärr, i sumpskogar etc, mindre allmän, 18 fynd, men sannolikt förbisedd.

Boletus radicans - rotsopp
Foto: Hans Rydberg

Leccinum versipelle - TEGELSOPP

Växer intill björk, främst i öppna skogar och hagmarker, skogsbryn etc, allmän, 103 fynd.

Leccinum vulpinum - RÄVSOPP

Växer intill tall i barrskogar och på hällmarker, täml.sällsynt, 13 fynd.

Suillus bovinus - ÖRSOPP

Växer med tall i magra hällmarksskogar, åsskogar och på hedar, ofta i stora samlingar, allmän, 70 fynd, men troligen kraftigt underrepresenterad, då magra tallmarker inte inventerats i samma omfattning som andra skogar.

Suillus flavidus - SLEMSOPP

Sällsynt i sumpskogar och mossekanter. Gryt Putbergsreservatet 2000 (HGT) Jäder Nysslingen i alkärr 1986 (HRY) Länna Stampmossen 1985 (ÅST), 1999 (HRY) Strängnäs Gorsingelund 2001 (SSK) Trosa-Vagnhärad Krämö i mossekant 2000 (HRY) Vårdinge Stora Alsjön 1986 (KJA).

Suillus granulatus - GRYNSOPP

Växer med tall i skogar, hagmarker, längs vägkanter o dyl., allmän, 57 fynd – ofta i mycket stora samlingar.

Suillus grevielli - LÄRKSOPP

Växer med lärk i skogar och hagar, även under fristående lärkar. Kan bilda ymniga bestånd och är vissa år nästan konstant under lärkträd. Täml.allmän, 22 fynd.

Suillus luteus - SMÖRSOPP

Växer med tall, mest i öppen terräng som i hagar, bryn, längs stigar och skogsvägar, allmän, 112 fynd.

Suillus variegatus - SANDSOPP

Växer i talldominerade skogar, ofta talrik i renlavsmattor eller lingonris, mycket allmän, 123 fynd, säkert underrepresenterad.

Tylopilus felleus - GALLSOPP

Växer nära tall i barrskog, ofta på mager mark, vissa år talrik, annars mest enstaka, allmän, 87 fynd.

Rapportörer: AKA = A. Karlsson, BHE = Bo Hernod, BKA=Bo Karlsson, DOL = Dan Olofsson, GLU=Göran Lundeberg, HGT = Hans-Göran Toresson, HRY = Hans Rydberg, IHO = Ingemar Holmåsén, KJA = Klas Jaederfeldt, LEK = Lars Ekqvist, LHJ = Lennart Hjortsberg, MJA = Maud Jaederfeldt, SJA = Stig Jacobsson, SJO = Sven Johnsson, SSK = Strängnäs Svampklubb, STÖ = Sam Törnqvist.

Citerad litteratur

Hansen, L. & Knudsen, H. 1992: Nordic Macromycetes, vol. II. Köpenhamn
Iseberg, R. & Jaederfeldt, K. 1994: Svampar i Botkyrka, Salems och Södertälje kommuner. Södertälje kommun. Trosa.
Nylén, B. 2000: Svampar i Norden och Europa. Natur och Kultur/LT.

Strandkål - *Crambe maritima* - på ön Horssten

TORBJÖRN PETERSON

Dagen var stilla och varm den 6:e augusti 2004. Havet låg nästan som en spegel och solen gassade och glittrade i havsytan.

Vid horisonten låg den lilla landmassa som jag visste var Horssten. Ön ligger i Stockholms skärgård, öster om Runmarö i Djurö socken. Ju närmare jag kom ön, desto skarpare blev konturerna och slutligen kunde den magra vegetationen skönjas bakom de skyddande strandklipporna.

Jag lade till i den gamla hamnen - numera kallad "gästhamnen" - på sydsidan. Hamnen är numera för grund för alla båtar - sista biten fick jag släpa in båten över stövelldjup klapperstensbotten. Av en lycklig slump landade jag precis vid en björnbärsbuske.

Det var ett av dagens mål att ta belägg på denna buske, vilken tidigare undgått artbestämning. Då lång tid förflutit sedan förra besöket hade jag glömt växtplatsens exakta läge.

Dagens främsta mål var dock ett annat. Vid två tidigare besök - 1985 och 1997 - hade jag bägge gångerna sett Horsstens specialitet - strandkål - men inte närmare dokumenterat den eller noterat frekvensen. Det tänkte jag reparera nu.

Med en ganska klar minnesbild av växtplatsen styrde jag kosan mot den sydöstra viken. De stekheta klipporna hade en sparsam vegetation efter en ganska torr sommar.

Ganska snart kom jag ned på en liten klapperstrand som låg närmast vattnet. Där

lyste det grågrönt i synfältet. Jodå, där stod strandkålen troget och väntade. Den dominerade vegetationen på den cirka 30 meter långa stranden och jag kunde räkna in 73 olika plantor som alla växte 10-30 meter från havet.

Strandens ursvallade morän hade lämnat ett smalt bälte av rundslipade klapperstenar stora som barnhuvuden i vattenbrynet. Högre upp på den från vågor mer skyddade stranden var marken täckt av grovt grus. Här trivdes strandkålels meterhöga plantor, vilka bredde ut sig med sina kraftiga blad och yviga blomställningar. Flera grupper var så tätt sammanvuxna att det var svårt att urskilja de enskilda plantorna. Deras stora kompakta blad skuggade marken effektivt och ingenting kunde växa under eller ens i närheten av plantorna. Deras tålighet inför både bräckt vatten och torka var imponerande. Trots det torra vädret var plantorna savstinna och företedde inga tecken på torkstress. Stjälkarna och bladen kändes sega, glatta och styva.

Efter att ha beundrat och fotograferat beståndet - och demonstrerat det för ett par flanerande båtgäster - drog jag mig bortåt mot den västra viken, då jag hade en minnesbild av att det skulle finnas strandkål också där.

Väl uppe på en högre bergknalle blickade jag ned över det stora klapperfältet som här löpte långt upp mot land. Med kikarens hjälp såg jag grågröna växter på ett par platser. Nedkommen på klapperfältet kunde jag

Art	Namn	Sydöstra viken	Sydvästra viken
<i>Agrostis stolonifera</i>	krypven (strandnära)	•	•
<i>Alnus glutinosa</i>	klibbal	•	•
<i>Anthriscus sylvestris</i>	hundloka	•	
<i>Argentina anserina</i>	gåsört (strandnära)		•
<i>Centaureum littorale</i>	kustarun	•	
<i>Cirsium arvense</i>	åkertistel	•	
<i>Deschampsia bottnica</i>	gultåtel (strandnära)	•	
<i>Epilobium angustifolium</i>	mjöлке		•
<i>Filipendula ulmaria</i>	älgört	•	
<i>Galium verum</i>	gulmåra	•	•
<i>Hieracium umbellatum</i>	flockfibbla	•	
<i>Juncus gerardi</i>	salttåg (strandnära)	•	
<i>Leymus arenarius</i>	strandråg		•
<i>Lythrum salicaria</i>	fackelblomster	•	•
<i>Phalaris arundinacea</i>	rörflen (strandnära)	•	•
<i>Rubus idaeus</i>	hallon	•	•
<i>Rumex crispus</i>	krusskräppa		•
<i>Sagina procumbens</i>	krypnarv (strandnära)		•
<i>Salix caprea</i>	sälg		•
<i>Sonchus arvensis</i>	åkermolke	•	
<i>Tanacetum vulgare</i>	renfana	•	•
<i>Tripleurospermum maritimum</i> ssp. <i>maritimum</i>	strandbaldersbrå (strandnära)	•	•
<i>Valeriana sambucifolia</i> ssp. <i>salina</i>	strandvänderot	•	

Tabell 1: Följevaxter i strandkålens närhet på Horssten 2004.

konstatera att strandkålen här inte var lika talrik som på den sydöstra stranden. Här fanns bara 14 plantor, varav de största växte i två stora grupper, en i vardera kanten av klapperfältet som låg 30-40 meter från havet. Plantorna här växte i mycket grövre klapper och några plantor hade lyckats utnyttja denna miljö på ett mycket speciellt sätt. Tre plantor hade grott långt ned i håligheterna under klapperstenarna och letat sig upp mot ljuset i hålrummet mellan stenarna.

En annan egenhet på denna växtplats var att fem olika plantor ännu befann sig i blomning. I likhet med alla plantorna på sydöstra stranden befann sig många även här i frukt, med de små gröna fruktkloten sittande på grenarna.

Inalles 87 plantor på två lokaler, uppenbarligen vid bästa hälsa, borgar för att

strandkålen har framtiden för sig på Horssten. Ett antal växter fanns i strandkålens närmaste omgivning (se tabell 1) men ingen av dem växte i deras direkta närhet och framstod inte som några allvarliga konkurrenter.

Horssten är nog strandkålens äldsta och bästa fäste i hela Stockholms skärgård. Spridda förekomster har hittats på enstaka öar både i Sörmlands och Upplands skärgårdar, men den förefaller där vara sällsynt och mer eller mindre tillfällig.

Strandkålen är fridlyst i Blekinge och på Gotland - där arten är förhållandevis vanlig, men ännu inte i några andra landskap. Den är ätlig och har utnyttjats som föda av befolkningen i Sverige såväl som i Storbritannien där "Sea Kale" är traktvis vanlig och även odlas. Att den lockat människor till förtäring är inte konstigt - åtminstone de

späda plantorna påminner om de många framodlade sorterna av kål i den mångformiga arten *Brassica oleracea* i samma växtfamilj. Skillnaden ligger i att strandkålen har vita blommor och klotrunda frukter, medan den odlade kålen har gula blommor och avlånga skidor.

Även boskap betar av arten vilket tros ha orsakat dess tillbakagång på vissa lokaler. Arten tenderar att gynnas av upphört bete från tamdjur på skärgårdsöarna.

De äldsta fynden av strandkål från Uppland i Riksmuseums samlingar är från Sandhamn i Djurö socken mellan 1875-1890. Från Horssten är arten rapporterad av Romell (1915) och Samuelsson (1926-27) enligt Almquist (1929).

Av ett foto i Romells artikel framgår att strandkål då endast var funnen i det jag kallar "sydöstra viken". Arten var då ganska fåtalig – Romell nämner 5 exemplar – och säkerligen tämligen nyetablerad. Horssten var då endast den tredje kända lokalen i Stockholms skärgård. I dagsläget förefaller strandkålen vara i långsam spridning.

Övriga fynd i Djurö socken är Korsö 1886 samt Hästskär 1915-1925. Bägge skären är belägna nära och strax söder om Sandhamn. Det mer udda äldre fyndet är från Prästkobb i Lilla Nassa skärgård i Möja socken 1918. Det allra nordligaste av de äldre fynden är från Rödkobben ostnordost om Idskär, mellan Arholma och Idö. Ännu nordligare lokaler har rapporterats i projekt Upplandsfloran från Vaddö och Fogdö. Första svenska fynd är från Bohuslän 1742.

I Östersjön är den generellt ganska sällsynt från Stockholmstrakten över Ålands och Åbos skärgårdar till Finska viken och Baltikum, något vanligare söderut på Gotska Sandön och svenska västkusten till

Syd norge, samt Västeuropa i Storbritannien och Normandie. En isolerad population finns dessutom i norra delen av Svarta havet.

I världen finns cirka 20 arter av släktet *Crambe*, utbredda över Eurasien och Afrikas tropiska berg. De finns även i Makaronesien (Kanarieöarna, Madeira och Azorerna), med 13 arter bara på Kanarieöarna. Europa har 8 arter av släktet, varav flera odlas som grönsaker. Ett exempel är den i medelhavsområdet ursprungliga arten oljekål (*Crambe hispanica*). Den är även en kommersiell oljeväxt som sällsynt och tillfälligt kan påträffas i Nordeuropa, med första kända svenska fyndort i Skåne på 1940-talet.

Referenser

- Almquist, E. 1929: Upplands vegetation och flora. Acta Phytogeographica Suecica. I. Uppsala.
- Almquist, E. & Asplund, E. 1937: Stockholmstraktens växter, 2:a uppl. Botaniska sällskapet i Stockholm.
- Hultén, E. & Fries, M. 1986: Atlas of north european vascular plants north of the tropic of cancer. I. Maps 1-996.
- Jonsell, L. m. fl. 1997: Projekt Upplands Flora. Halvtidsrapport. Daphne 8, supplement 1. Botaniska sällskapet i Stockholm
- Naturhistoriska riksmuseet: Den virtuella floran. <http://www.linnaeus.nrm.se/flora>.
- Romell, Lars-Gunnar. 1915. Växtgeografiska notiser från hafsbandet utanför Stockholm, sommaren 1915. SBT 9, 1915.
- Rydberg, H. & Wanntorp, H.-E. 2001: Sörmlands Flora. Botaniska sällskapet i Stockholm. Västervik.
- Tutin, et al. 1964: Flora Europaea. Vol. 1. Cambridge.

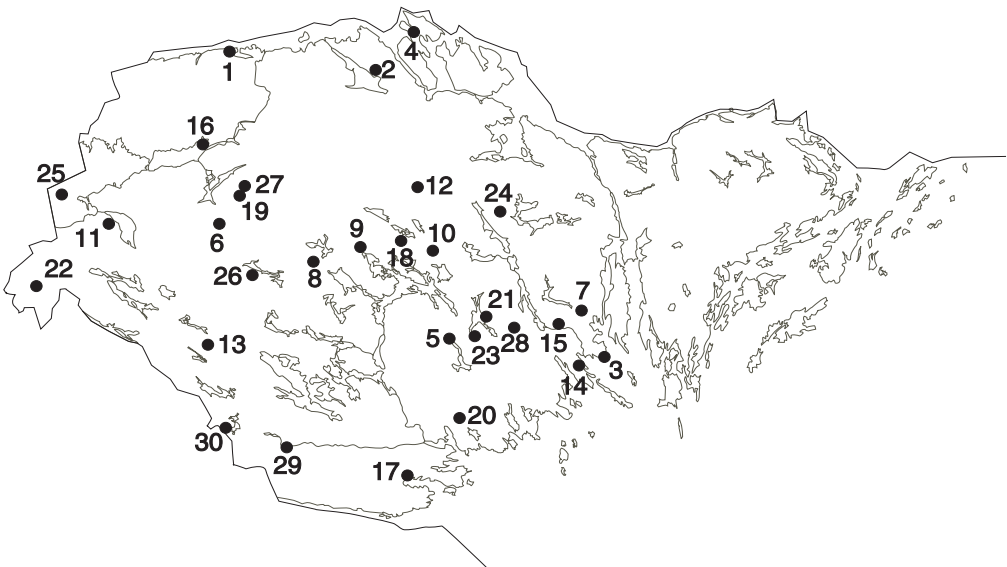
Inventeringar i Sörmland 2002

HANS RYDBERG

För att öka kunskapen om länets naturområden beslutade Länsstyrelsen i Södermanlands län att under fältsäsongen 2002 uppdra åt konsulter att göra inventeringar av olika organismgrupper. Resultatet från den här typen av inventeringar utgör som regel arbetsmaterial i länsstyrelsens arbete med att värdera områden ur naturvårdssynpunkt och att föreslå åtgärder i skötsel- och bevarandeplaner mot särskilt intressanta arter. Rapporterna brukar som regel bara tryckas upp i ett fåtal exemplar och mycket kunskap får därigenom en begränsad spridning. Denna artikel är tänkt att i någon mån motverka detta. Den som

vill ha mer detaljerad information från de olika inventeringarna har möjlighet att få upptryckta kopior eller digitala filer genom att kontakta Länsstyrelsen i Södermanlands län (0155-264092) eller till mig på min hemadress. Förutom av nedan förtecknade organismgrupper gjordes inventeringar även av vedinsekter och storfjärilar.

För att du skall få veta vilka områden som inventerats och samtidigt få de viktigaste resultaten från undersökningarna kommer här dels en karta på läget av de undersökta lokalerna, dels en sammanställning med exempel på intressanta arter.

Karta över inventerade områden.

1 Askholmen	9 Hyltingeravinen	17 Marsäng	25 Tåkenön
2 Bergshammar	10 Hällesta	18 Nytorpsravinen	26 Valsta
3 Borsö	11 Kalkugnstorp	19 Ormsjöbergen	27 Varglyan
4 Bådarn	12 Lavansjön	20 Sjösaskogen	28 Vargmossarna
5 Davik	13 Lisstorp	21 St. Brandsbol	29 Vretaån
6 Fjällskäfte	14 Lotsängsbacken	22 Tomsängen	30 Åboravinen
7 Hagdala	15 Lånestaheden	23 Torpesta kvarn	
8 Holmtorp	16 Lövön	24 Tussmötet	

Följande inventeringar gjordes under 2002:

Lavar

Vid **Holmtorp** i Mellösa, finns en hagmark som är känd som växtplats för finnögontröst (*Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica*). Här finns också ett antal stora och grova ekar. På dessa växer fyra rödlistade lavar (samtliga NT), nämligen skuggorangelay (*Caloplaca lucifuga*), gul dropplav (*Cliostomum corrugatum*), rödbrun blekspik (*Sclerophora coniophaea*) och rosa skärelav (*Schismatomma pericleum*). I området finns dessutom ett flertal andra lavar med högt signalvärde.

Askholmen är bevuxen med lövskog och hassel och är ett av de viktigaste områdena för biologisk mångfald i den norra delen av länet. Även lavfloran är mycket intressant med de sårbara arterna blanklav (*Eopyrenula leucoplaca*) och parknål (*Chaenotheca hispi-*

dula). Övriga rödlistade arter (NT) är klosterlav (*Biatoridium monasteriense*), skorp-gelélav (*Collema occultatum*), silverlav (*Parmelia tiliacea*) och rödbrun blekspik. I området finns den sällsynta om än kanske förbisedda skugglundlaven (*Bacidina caligans*), hotkategori DD.

Intressant är också den mycket rika förekomsten av slät lönnlav (*Bacidia fraxinea*), som är en av de största i landet.

Lövskogen **Tomsängen** i Vingåker är också en fin lavmiljö med sex rödlistade arter knutna till ek. Dessa är klosterlav, blyerts-lav (*Buellia fuscoviolacea*), skuggorange-lav, gul dropplav och rödbrun blekspik – samtliga NT. I övrigt finner man arter sällsynta i länet som bårdlav (*Nephroma parile*), liten vaxlav (*Dimerella pineti*) och liten skuggknotterlav (*Trapeliopsis percrenata*).

I **Ormsjöbergen** är den intressantaste lavfloran knuten till bergsbranterna, där det bl.a. växer rödfläckig knotterlav (*Trapeliopsis*

Område	Socken	Naturtyp	Inventerat av
Holmtorp	Mellösa	Ekhage	Anders Nordin
Askholmen	Tumbo	Lövskog	Anders Nordin
Tomsängen	V.Vingåker	Lövskog	Anders Nordin
Ormsjöbergen	Mellösa	Barrnaturskog	Anders Nordin
Varglyan	Nåshulta	Barrnaturskog	Anders Nordin
Vargmossarna	Frustuna-Kattnäs	Barrnaturskog	Anders Nordin
Valsta	Sköldinge	Barrnaturskog	Anders Nordin
Bergshammar	Fogdö	Lövskog	Anders Nordin
Lövön	Gillberga	Lövskog	Anders Nordin
Borsö	Trosa-Vagnhärad	Kalkbarrskog	Anders Nordin
Tåkenön	Julita	Lövskog	Svante Hultengren

Tabell 1: Områden som inventerats på lavar.

pseudogranulosa), citronellav (*Arthroraphis citronella*) samt de två ovanliga *Micaera*-arterna, *M. leprosula* och *M. lignaria*, vilka saknar svenska namn. Tre arter av släktet *Microcalicium*, bl.a den rödlistade (NT) arten kortskaftad ärgspik (*M. ahlneri*), växer också i området.

Området **Varglyan**, beläget strax norr om det föregående, har en likartad om än mer trivial lavflora. Även här fanns kortskaftad ärgspik. På tall fanns också två sällsynta *Lecanora*-arter, *L. hypoptella* och *P. phaeostigma*, vilka saknar svenska namn.

Kring **Vargmossarna**, söder om Gnesta, växer den i länet mycket ovanliga violettgrå tagellaven, *Bryoria nadvorkiana*. På torrtallar intill myren sydost om Bjursjön återfanns de sällsynta arterna *Hypocenomyce sorophora* (ett slags flarnlav) och *Lecanora hypoptella*.

Den violettgrå tagellaven hittades också vid **Valsta**. Skogen är ganska intressant med bland annat rundgrynig torvlav (*Placynthiella dasaea*), som tidigare ej påträffats i Sörmland.

Lövskogen vid **Bergshammar** är ett mycket värdefullt område med bl.a. 5 rödlistade lavar. Dessa är klosterlav, skuggorange-lav, gul dropplav, silverlav och liten blekspik (*Sclerophora peronella*) – samtliga NT. Flertalet av områdets intressantaste arter är

funna på ek och alm.

Lövön i Hjälmaran var det område som från lichenologisk synpunkt visade sig vara det förnämsta av de tio som inventerades under 2002. Inte mindre än 12 rödlistade arter påträffades, däribland ekpricklav (*Arthonia byssacea*), blanklav (*Eopyrenula leucoplaca*) och allekantlav (*Lecanora impudens*), samtliga sårbara (VU) samt hjälm-brosklav (*Ramalina baltica*), blanklav, brun-skaftad blekspik (*Sclerophora farinacea*) och liten blekspik. En mycket intressant art är också *Arthrorhaphis aeruginosa*, en parasit på mjölig trattlav (*Cladonia coniocraea*), som i Sverige tidigare bara är känd från Skåne.

På **Borsö** utanför Trosa återfanns violettgrå tagellav på ytterligare en lokal. Arten var tidigare inte känd från länet, men är nu funnen på tre vitt skilda lokaler. På Borsö växer även den rödlistade (NT) arten slät fjälllav (*Agonimia allobata*). Den i länet sällsynta norrlandslaven (*Nephroma arcticum*) växte på en bergvägg i området. I övrigt var lavfloran i området ganska genomsnittlig och inte alls av samma dignitet som kärllavväxtfloran med sina kalkgynnade arter.

Tåkenön, slutligen, är en ö i Hjälmaran som är mest känd för sin stora sammanhängande areal av gammal ädellövskog. Lavfloran har emellertid sina största värden

Område	Socken	Naturtyp	Inventerat av
Askholmen	Tumbo	Lövskog	Jan Elmhag
Davik	Ludgo	Betesmark	Jan Elmhag
Borsö	Trosa-Vagnhärad	Kalkbarrskog	Jan Elmhag
Kalkugnstorp	Österåker	Betesmark	Jan Elmhag
Lisstorp	Björkvik	Slätteräng	Jan Elmhag
Lotsängsbacken	Trosa-Vagnhärad	Lövskog	Jan Elmhag
Lånestaheden	Trosa-Vagnhärad	Kalkhällar	Jan Elmhag
Marsäng	Bergshammar	Betesmark	Jan Elmhag
Bädarn	Aspö	betesmark	Jan Elmhag
St. Brandsbol	Frustuna-Kattnäs	Betesmark	Jan Elmhag

Tabell 2: Områden som inventerats på kärllväxter

knutna till mer eller mindre fritt exponerade trädstammar. Särskilt intressanta är fynden av blekskaftad nållav (*Chaenotheca cinerea*) – EN (starkt hotad)- på en tidigare hamlad ask samt den sårbara (VU) parknålen (*Chaenotheca hispidula*), som troligen finns på mer än 25 träd på ön. På nordvända klippstränder mot Hjälmarens växer arter som slanklav (*Collema flaccidum*), traslav (*Leptogium lichenoides*) och flikig skinnlav (*Leptogium gelatinosum*).

Kärlväxter

Samtliga områden är sedan tidigare väl kända växtlokaler, där vi i de flesta fall saknat en lista över förekommande arter. Många av de lågfrekventa arterna blir förbisedda även vid mer noggranna inventeringar och det sker under längre perioder såväl riktade successioner som fluktuerande förlopp, vilket i sin tur medför nyetableringar och avdöenden av arter. En inventering bör därför ses som en färskvara och det är många gånger viktigt att upprepa inventeringar av områden, bl.a. för att se om de arter som utgör skyddsvärdena står pall för tidens tand.

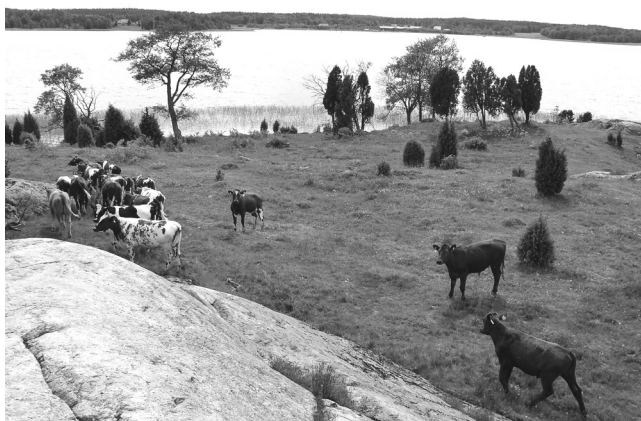
Askholmen är ett värdefullt lövskogsområde där det vid inventeringen noterades 175 arter, bland andra hampflockel (*Eupatorium cannabinum*), kransmynta (*Mentha aquatica x arvensis*), lundbräsma (*Cardamine impatiens*), storrams (*Polygonatum multiflorum*), tandrot (*Cardamine bulbifera*) och underviol (*Viola mirabilis*).

Vid **Davik** utanför Aspa i Ludgo finns en betesmark med torrbackar, fuktängar och sötvat-

tenstrandängar. Tillsammans bildar de en artrik miljö med delvis sällsynta växter. Totalt noterades 257 arter, vilket är den högsta noteringen av de tio undersökta områdena. Intressanta arter i torrängen är brokförgätmigej (*Myosotis discolor*), jordklöver (*Trifolium campestre*) och parkmåra (*Galium pumilum*), den senare naturaliserad i hagen från okänt ursprung. I fuktängen växer bland annat kärrvial (*Lathyrus palustris*).

Kalkbarrskogen på **Borsö** innehåller en ovanlig flora med bland annat knärot (*Goodyera repens*), nästrot (*Neottia nidus-avis*) och särläka (*Sanicula europaea*). Intill kalkrika berghällar växer dessutom kungsmynta (*Origanum vulgare*) med flera värmekrävande växter. Skogen är gammal och ej påverkad av sentida skogsbruk.

Kalkugnstorp ligger vid sjön Öljaren nära Forsby säteri i Österåker. Det är en betesmark med kalkhällar som nordost ut övergår i lövskogar med hassel. I de öppna miljöerna hittar man grusbräcka (*Saxifraga tridactylites*), hällebräcka (*S. osloensis*), jordklöver, ormtunga (*Ophioglossum vulgatum*)

Marsäng.

Foto: Hans Rydberg

och hartmannstarr (*Carex hartmanni*). I de lövrika miljöerna hittar man dessutom lundväxter som tvåblad (*Listera ovata*) och underviol.

Slätterängen vid **Lisstorp** mäter bara en hektar och rymmer trots det 173 arter. Slätter har bedrivits av Naturskyddsföreningen. I ängen finns kalkrik morän, vilket till en del förklarar den rika floran. Många ovanliga arter finns i området, till exempel brudsporre (*Gymnadenia conopsea*), grönkulla (*Coeloglossum viride*), ängsstarr (*Carex hostiana*), loppstarr (*C. pulicaris*), tibast (*Daphne mezereum*), tvåblad och skogsklocka (*Campanula cervicaria*).

Lotsängsbacken är ett gammalt naturreservat avsett på grund av sin rika flora av bl.a. ramslök (*Allium ursinum*) och skogsbingel (*Mercurialis perennis*). Dessa arter finns kvar rikligt även idag. Dessutom påträffades hässleklocka (*Campanula latifolia*), lundbräsma, lundslok (*Melica uniflora*), tandrot, underviol, vippärt (*Lathyrus niger*) och vårärt (*L. vernus*). I området finns även grova ädellövträd samt stort inslag av död ved. Alldeles intill backen ligger en golfbana.

Länestaheden intill Vagnhärads tätort är en klassisk exkursionslokal för Stockholmsstudenterna. Kalkhällarna här är plana och vertikalt uppspruckna, vilket får dem att likna karstälvaren på Öland. Även andra typer av vittring förekommer. Kalkfloran är speciell med bl.a. gräslök (*Allium schoenoprasum*), en av länets få kvarvarande lokaler för fåltsippa (*Anemone pratensis*) samt dessutom murruta (*Asplenium ruta-muraria*), fältmalört (*Artemisia campestris*), Adam och Eva (*Dactylorhiza sambucina*), färgmåra (*Galium triandrum*), jordklöver och knutnarv (*Sagina nodosa*).

Vid **Marsäng** mellan Nyköping och Oxelösund finns ett område med berghällar, torrängar och havsstrandängar. Det är artrikt och omväxlande och 206 arter påträffades vid inventeringen. Bland mer ovanliga arter kan nämnas fältgentiana (*Gentianella campestris*), majviva (*Primula farinosa*) och ängsgentiana (*Gentianella amarella*). Dessutom växer i området en rik flora av maskrosor knutna till ängar och magra, ogödslade betesmarker.

Bädarn vid Säbyviken i Aspö socken norr om Strängnäs är en mycket värdefull hagmark med sällsynta ängssvampar och den fridlysta käppkrokossan (*Hamatocaulis vernicosus*). Bland kärlväxter hittar man intressanta arter som agnsäv (*Eleocharis uniglumis*), sanddådra (*Camelina microcarpa*), kärrviol och strandviol (*Viola persicifolia*).

Stora Brandsbol vid Likstammen är en öppen betesmark omgiven av ekhagar. Här har den lokala kretsen av Naturskyddsföreningen bedrivit slätter ett antal år. Betesmarken ligger mitt i skogen och är en av de få återstående naturbetesmarkerna i den sörmländska skogsbygden. Floran är artrik och på ett område av 8 ha påträffades 165 arter. Bland dessa märks särskilt fältgentiana och låsbräken (*Botrychium lunaria*).

Svampar

Svampåret 2002 var ett av de sämsta på 20-30 år. Den varma långa sommaren, som varade ända in i mitten av september med högsommartemperaturer avlöstes snart av dagar med djup frost. Under i stort sett hela hösten låg markerna mer eller mindre tomma på svamp. I slutet av säsongen kom en mildvaderperiod, då enstaka vedsvampar frutificerade på stubbar och lågor. Den

Område	Socken	Naturtyp	Inventerat av
Tussmötet	Gåsinge-Dillnäs	Naturskog	Klas Jaederfeldt
Fjällskäfte	Floda	Åsgranskog	Dan Olofsson
Valsta	Sköldinge	Barrskog	Dan Olofsson
Ormsjöbergen	Mellösa	Barrskog	Tomas Fasth
Varglyan	Näshulta	Barrskog	Hans Rydberg
Vargmossarna	Frustuna-Kattnäs	Barrskog	Tomas Fasth
Bergshammar	Fogdö	Lövskog	Tomas Fasth
Borsö	Trosa-Vagnhärad	Kalkbarrskog	Hans-G. Toresson
Hällesta	Gryt	Örtbarrskog	Hans-G. Toresson
Lavansjön	Åker	Barrskog	Hans-G. Toresson
Hagdala	Trosa-Vagnhärad	Örtbarrskog	Hans-G. Toresson & Hans Rydberg

Tabell 3: Områden som inventerats på svampar

extremt dåliga säsongen kom naturligtvis att i mycket hög grad påverka resultatet och endast uppföljande inventeringar kan ge de enskilda områdena full rättvisa.

Borsö utanför Stensund vid Trosa är delvis bevuxen med en örtrik, gammal barrskog med enstaka lövträd. Bara ett fåtal svampar noterades, bl.a. kanelskinn (*Hymenochaete cinnamomea*), kalkskinn (*Exidiopsis calcarata*), vindelgröppa (*Ceraceomerulius serpens*) och tallticka (*Phellinus pini*).

I Tullgarnsområdet besöktes den äldre barrskogen söder om **Hagdala** på västsidan

av länsgränsen mot Stockholms län. H-G. Toressons inventering kompletterades med fynd gjorda då påbyggnadskursen i botanik (Stockholms universitet) utnyttjade lokalen för fältstudier av svamp. Även i detta område var svampfloran mycket utarmad av torkan. Några intressanta svampar kan ändå nämnas, bl.a. koppartaggsvamp (*Sarcodon lundellii*) och dofträdskivling (*Inocybe bongardii*) – båda rödlistade (NT).

Natura 2000-området **Hällesta**, beläget mellan Björnlunda och Stjärnhov, är en tidigare betad skog med såväl låga- som trädkontinuitet. Svampfloran är intressant med bl.a. trollflorskinn (*Botryobasidium medium*), hasselticka (*Dichomitus campestris*), rävticka (*Inonotus rheades*), dvärgpigg (*Mucronella calva*), skörporing (*Oligoporus rennyi*), vågticka (*Oligoporus undosus*) och grynoljeskinn (*Sistotrema brinkmannii*).

Vid **Lavansjön** i Åkers socken finns stora vildmarker med inslag av sjö, myr och gammelskog. Under den torra hösten påträffades bl.a. den rödlistade (NT) laxtickan (*Hapalopilus*

Fjällskäfte.
Foto: Hans Rydberg

salmonicolor), pulverticka (*Oligoporus ptychogaster*), tätgryнна (*Resinicium bicolor*) och svällticka (*Skeletocutis papyracea*). Den senare arten är rödlistad (NT), växer på murken barrved och känd från ett fåtal länder i Europa.

Sjösaskogen utanför Nyköping är en gammal barrskog med mycket grova träd. Särskilt intressant är skogen i fuksänkorna där klubbalskog dominerar. Här påträffades vedsvampar som trådticka (*Climacocystis borealis*), lackticka (*Ganoderma lucidum*) och de sällsynta arterna stänkskinn (*Hyphoderma medioburiense*) och blek spindelgröppa (*Leucogyrophana sororia*).

Tussmötet är namnet på ett Natura 2000-område med gammal barrskog. Den ligger i norra delen av Gåsinge-Dillnäs socken nära gränsen mot Stockholms län. Flera intressanta vedsvampar påträffades, tex. rävticka, tallticka, granticka (*Phellinus chrysoloma*) och den mycket sällan anträffade och sårbara (VU) hängtickan (*Oligoporus cerifluus*).

Valsta i Sköldinge socken är en granbevuxen sluttning mot sjön Valdemaren. Vid besöket noterades ett 50-tal arter, bl.a hartsporing (*Ceriporiopsis resinascens*) och tätgryнна.

Åsgranskogen vid sjön Lören vid **Fjällskäfte** i Floda socken var mycket torr vid besöket och ett 40-tal arter observerades. Arter värda att nämna är trådticka, barkticka (*Oxyporus corticola*), tallticka och tätgryнна.

Askholmen i Tumbo, intill Väsbyviken i Mälaren, är bevuxen med en rik lövskog med en mycket rik svampflora som inventerats även ett tidigare år. Några av de arter som sågs 2002 var kantörsporing (*Antrodiella americana*), linddyna (*Biscogniauxia cinereolilacina*) – starkt hotad (EN), narrtag-

ging (*Kavinia himantia*) – rödlistad (NT), tvåfärgsskinn (*Laxitextum bicolor*), barkticka, rostticka (*Phellinus ferruginosus*), grå taggsvamp (*Phellodon confluens*) – sårbar (VU) och fläckticka (*Skeletocutis nivea*). Området äger en mycket stor potential och är sannolikt en av Sörmlands finaste svamplokaler.

Ormsjöbergen i Floda socken är ett bergigt skogsområde där bara ett fåtal arter utan intresse noterades.

Det närbelägna naturskogsområdet vid **Varglyan** i Näshulta socken besöktes av mig i november och då insamlades arter som citronticka (*Antrodia xantha*), *Ceraceomyces microsporus* (svenskt namn saknas), barkticka, gullgröppa (*Pseudomerulius aureus*), slingergrynna (*Resinicium furfuraceum*) och tallskinn (*Sistotremastrum suecicum*).

Vid **Bergshammar** i Fogdö socken växer en parkartad lövskog med ek och lind. Delar av området innehåller mycket död ved och är intressant som svampmiljö. Bland funna svampar märks den sällsynta och starkt hotade linddynan, ekknotterskinn (*Hyphodontia quercina*), ekdyna (*Hypoxylon udum*), mörk vaxtagging (*Mycocacia fuscoatra*), brödmärgsticka (*Perenniporia medulla-panis*), fläckticka och prakttagging (*Steccherinum robustius*), den senare rödlistad och sårbar (VU).

Söder om Gnesta, slutligen, ligger kring **Vargmossarna** ett ostört skogsområde med partier av gammal, orörd skog. Bland svampar hittades några mindre vanliga skinn, men torkan gav ett som på andra lokaler mycket klen resultat.

Mossor

Vid **Torpesta kvarn** i Ludgo socken finns en kvarnbäck som rinner ned i sjön

Område	Socken	Naturtyp	Inventerat av
Torpesta kvarn	Ludgo	Kvarnbäck	Niklas Lönnell
Vretaån	Kila	Bäckravin	Niklas Lönnell
Hyltingeravinen	Hyltinge	Bäckravin	Niklas Lönnell
Nytorpsravinen	Gryt	Bäckdal	Niklas Lönnell
Åboravinen	Kila	Bäckdal	Niklas Lönnell
Lövön	Gillberga	Lövskog	Niklas Lönnell
Borsö	Trosa-Vagnhärad	Kalkbarrskog	Niklas Lönnell
Valsta	Sköldinge	Barrskog	Niklas Lönnell
Tåkenön	Julita	Lövskog	Henrik Weibull
Askholmen	Tumbo	Lövskog	Tomas Fasth
Varglyan	Näshulta	Barrskog	Tomas Fasth
Vargmossarna	Frustuna-Kattnäs	Barrskog	Tomas Fasth
Bergshammar	Fogdö	Lövskog	Tomas Fasth

Tabell 4: Områden som inventerats på mossor

Likstammen. På stenar längs bäcken växte bäckkryp-mossa (*Amblystegium fluviatile*) och stenfickmossa (*Fissidens pusillus*). På en asp i närheten växer den rödlistade arten asphättemossa (*Ortotrichum gymnostomum*).

Vid Kilaåns källflöden, närmare bestämt vid naturreservatet **Ramundsbäck-Vretaån**, återfanns en rik mossflora knuten till aspar och till block intill bäckflödena. Även på granlågor är mossfloran rik med bl.a. två rödlistade arter (NT) - grön sköldmossa (*Buxbaumia viridis*) och vedtrappmossa (*Anastrophyllum hellerianum*). Vid bäckflödet finns klomossa (*Dichelyma falcatum*) och kalkfickmossa (*Fissidens gracilifolius*). Området som helhet var mycket artrikt och bedömdes vara en av de mest intressanta av de undersökta lokalerna.

Hyltingeravinen vid Hyltinge kyrka ned mot Sparreholms slott är vackert utbildad men mossfloran inte särskilt artrikt. I området växer dock den sällsynta och rödlistade (VU) arten ägghättemossa (*Ortotrichum patens*).

Nytorpsravinen är en åravin belägen mellan Solbacka och Ånhammar norr om Stjärnhov i Gryts socken. Även om området inte är särskilt artrikt hittades en del rödlis-

tade arter som grön sköldmossa, asphättemossa och alsidenmossa (*Plagiothecium latebricola*) – samtliga NT. Nära mynningen fanns även den sägenomspunna drakguld-mossan (*Schistostega pennata*).

Åboravinen norr om Stavsjöbruk i Kila socken är kanske den intressantaste av länets inventerade mosslokaler, inte minst med tanke på områdets ringa areal. Skogen längs bäcken är biotopskyddsområde. Hela sju rödlistade arter konstaterades att jämföra med de 30 rödlistade arter som är kända från länet. I området återfanns en hel del av hårklomossa (*Dichelyma capillaceum*), som är sårbar (VU) och ingår i habitatdirektivet. Ytterligare en EU-art, grön sköldmossa, återfanns på grova granlågor. I övrigt noterades de sällsynta och sårbara (VU) arterna vedsäckmossa (*Calypogeia suecica*) och liten hornflikmossa (*Lophozia ascendens*) och inte minst den starkt hotade (EN) timmerskapanian (*Scapania apiculata*).

Lövön i Hjälmaren är bevuxen med gammal ädellövskog, men delar av halvön har hagmarkskaraktär. Av sällsynta arter märks parkhättemossa (*Ortotrichum pallens*), alsidenmossa och vittandad ulota (*Ulota drummondii*), som regionalt är ytterst ovanlig.

På **Borsö** utanför Trosa växte på en alm den ovanliga trädepifyten liten ärgmossa (*Zygodon viridissimus*) – rödlistad (DD). I övrigt återfanns den rikaste mossfloran på kalkblocken, där kruskalkmossan (*Tortella tortuosa*) dominerar. På marken växte bland annat kustsnurrmossa (*Dicranoweisia cirrata*) och vågig sidenmossa (*Plagiothecium undulatum*).

Barrnaturskogen vid **Valsta** innehöll få krävande arter. Av intresse på granlågor märks vedtrappmossa och grön sköldmossa. Även mossfloran på marken är rik med förekomster av västlig hakmossa (*Rhytidadelphus loreus*) och kantvitmossa (*Sphagnum quinquefarium*).

Lövskogen och odlingslandskapet på **Tåkenön** visade sig hysa minst sex rödlistade arter, samtliga missgynnade (NT). På murkna alstammar återfanns sumpkrypmossa (*Amblystegium radicale*) och alsidenmossa. På ön fanns inte mindre än tre rödlistade Ortotrichum-arter, däribland rödtandad hättmossa (*O. pulchellum*), en i Sverige missgynnad (NT), sydvästlig art.

På **Askholmen** noterades en enda rödlistad art, nämligen grön sköldmossa. Vid Varglyan var mossfloran trivial. Bland markmossor märktes bland andra taigakvastmossa (*Dicranum drummondii*) och på lågor även långflikmossa (*Nowellia curvifolia*).

Barrskogsområdet vid **Vargmossarna** är mer komplext och varierande i mossfloran. Särskilt granlågorna är intressanta och de arter som noterades på dessa var ett antal rödlistade (NT) arter, nämligen skogstrappmossa (*Anastrophyllum michauxii*), vedtrappmossa, grön sköldmossa, liten horn-

flikmossa, vedflikmossa (*Lophozia longiflora*) och den ganska sällsynta, men ej rödlistade levermossan sågskapania (*Scapania umbrosa*). I mossfällarna på lövsubstrat hittades i stället de sällsynta arterna terpentimossa (*Geocalyx graveolens*) och kornknutmossa (*Odontochisma denudatum*).

Lövskogen vid **Bergshammar** är intressant genom fyndet av den rödlistade (NT) alléskruvmossan (*Tortula virescens*), det första från Sörmland och nu med denna lokal som den nordligaste i Sverige. Alléskruvmossan växer på äldre almar i området. På block i lövskogsbackarna hittades dessutom fällmossa (*Antitrichia curtispindula*) i mängd samt trädporella (*Porella platyphylla*).

Slutligen

Inventeringsrapporterna är ett led i kunskapsutvecklingen för biologisk mångfald i Södermanlands län. Flera andra undersökningar än de ovan nämnda har utförts, bland annat lavininventeringar på grova träd, undersökning av knappnåslavar på ekar och barrträd, växt- och svampinventeringar kring Nyköpings tätort och diverse andra undersökningar. Arbetet med att fördjupa vår kunskap om det biologiska livet i våra skyddade eller på annat sätt värdefulla naturområden kommer att fortsätta och vi är på länsstyrelsen i Södermanlands län naturligtvis mycket intresserade av att få in uppgifter om lavar, mossor, kärlväxter och svampar från medlemmarna i Botaniska Sällskapet och från olika delar av Sörmland – att använda i vårt arbete med att stärka möjligheterna för de utsatta arterna att långsiktigt överleva och expandera i vår natur.

Projekt Upplands flora - en lägesrapport

LENA JONSELL

Förra hösten fick ledningsgruppen något rejält att bita i, då var och en fick i uppdrag att granska utskrifter av samtliga prickkartor (2087 st.) i Upplandsfloras databas. Därmed fick vi en mycket god bild av inventeringsläget. Vita fläckar bland i övrigt helsvarta områden gav impulser till kompletteringsinventeringar under sommaren. Prickar på oväntade ställen gav anledning till detaljgranskning och till att spåra felaktigheter. Felbestämning, felnotering eller felregistrering blev frågor att fördjupa sig i, om man inte kunde bekräfta att det hela faktiskt var helt rätt! I alla händelser avslöjades en del fel av varierande karaktär, varefter vi har kunnat korrigera i databasen.

Även fortsättningsvis blir det mycket att kontrollera, innan vi kan känna oss färdiga, bl.a. kommer vi att behöva granska beläggmaterial. Under skrivandet av artdelen kommer författarna att ha stort behov av att ha tillgång till allt beläggmaterial. Ni som har pressade växter från inventeringen uppmanas därför se över era samlingar och lämna gärna in dem för gemensam arkivering (om materialet inte redan lämnats till något av de offentliga herbarierna). Hör av er till under-tecknad, så kan vi diskutera frågan och försöka lösa hanteringen.

Sommarens kompletterande inventeringar ägnades mest åt vissa kvadranter med uppenbart för lågt artantal. Vi ville dock huvudsakligen komplettera med arter på "stabla lokaler" och undvek därför nyskapade miljöer, som gett nya förutsättningar

efter det att den egentliga delen av inventeringen avslutats. Men visst är det svårt att låta bli att kompletteringsinventera. Det kan man göra hur länge som helst, men nu får det vara stopp.

En annan uppgift för sommaren gällde återbesök på "gamla" lokaler, d.v.s. från herbarier och litteratur kända förekomster, som inte noterats under den pågående inventeringen. Visserligen har många gamla uppgifter lämnats ut till respektive inventerare, men eftersök har inte alltid gjorts och noteringar om att arten sökts men inte påträffats saknas i stor utsträckning. Många av sommarens eftersök har gett negativa resultat. Ibland var lokalen helt förändrad, ibland kunde det finnas skäl att misstänka att uppgiften baserats på en felbestämning, i andra fall har växten försvunnit, men ibland har man gjort återfynd. Själv har jag under sommaren kunnat komplettera några inventeringsprotokoll med återfynd av Kung Karls spira (*Pedicularis sceptrum-carolinum*), lukt-vicker (*Vicia tenuifolia*), pukvete (*Melampyrum arvense*) och kärrull (*Eriophorum gracile*).

Under projektets gång har uppfattningen om vissa taxa ändrats och nya arter och underarter har skiljts ut. För att få ett bra underlag även för sådana taxa, som inte finns med i den ursprungliga artlistan, försöker vi komplettera med iakttagelser i fält för att åtminstone i någon mån kunna redovisa dem. Vi har t.ex. försökt att få en bild av förekomsten av grå småfingerört

(*Potentilla subarenaria*), vit dunört (*Epilobium ciliatum*) och olika arter av röda vinbär (*Ribes spicatum* m.fl.). Vårväxter och vattenväxter har vi också försökt att uppmärksamma litet mera. Till de svårhanterliga arterna hör förstås de i de apomiktiska grupperna. Huvudtanken är att så mycket säker kunskap som vi kan få fram skall redovisas. Intresset för dessa grupper gör att vi nog kan få en bra rapportering av t.ex. daggkåpor, maskrosor och stångfibblor (*Alchemilla* spp., *Taraxacum* spp., *Pilosella* spp.).

Datainmatningen av kompletteringarna pågår liksom tidigare allteftersom resultaten kommer in. I stort sett alla kryssmarkeringar finns nu i databasen, medan inmatningen av lokaluppgifter är mycket tidsödande och ligger litet efter. Även ”ströuppgifterna”, d.v.s. rapporter om enstaka arter, vilka lämnats in på lösa lappar eller genom e-post, har matats in.

Utbredningskartorna börjar nu bli kompletta och ger bra underlag för jämförelser med Almquists kartor (se Jonsell, L. 2002, Projekt Upplands flora: lägesrapport, Daphne 13:68-73). Dessa jämförelser är ytterst intressanta! Man kan med ledning av förekomst i antalet rutor eller kvadranter räkna ut procentuell ökning eller minsk-

ning. Vissa siffror visar en uppenbar tendens till arters förändrade situation, t.ex. jättegröe (*Glyceria maxima*) - ökning med 230%, honungsblomster (*Herminium monorchis*) - minskning med 96%, hårstarr (*Carex capillaris*) -minskning med 68%, men man kan förstås inte hårdra siffrorna. En kraftig minskning kan kanske bero på att våra inventerare inte alltid lyckats skilja ut arten i fråga, en ökning kan kanske bero på att Almquist inte besökte vissa trakter så mycket. Man måste därför värdera siffrorna från fall till fall.

En bildredaktör, Ola Jennersten, har åtagit sig att samla in och kvalitetsbedöma fotografier för floran. För att säkerställa tillgången på bra färgfoton har naturfotografen Mats Wilhelm i sommar tagit en hel del bilder på arter och vegetation. Insamling av data för en inventerarförteckning pågår. Vi hoppas alla inventerare är positiva till detta och inte tar illa upp ifall ni blir tillfrågade om födelseår och andra personalia. Vi knegar alltså på! Inventeringen är färdig, men vi kan inte svara på frågan: ”När blir floran färdig?”

Lena Jonsell

Några uppländska växtfynd - 2

JOAKIM EKMAN & GABRIEL EKMAN

Inventeringen av Upplandsfloran närmar sig nu sitt slut. I Norrtäljedistriktet har under den gångna sommaren (2004) kompletteringar utförts av kvadranter med låga artantal. I skärgården har bl.a. vår- och försommarfloran kompletterats på öar där denna inte tidigare undersökts. Maskrosor (*Taraxacum*) och fibblor (*Hieracium*, *Pilosella*) har dessutom insamlats från ett antal lokaler. I samband med inventeringar och exkursioner har vi påträffat några intressanta fynd som presenteras närmare nedan. Uppgifterna är huvudsakligen från 2004. Tidigare gjorda fynd har bl.a. presenterats i Daphne (Ekman & Ekman 2002).

JEM = Joakim Ekman, GEK = Gabriel Ekman. Efter lokaluppgiften anges ekonomiskt kartblad följt av kvadrant enligt Upplandsflorainventeringen, därefter koordinater angivna enligt Rikets nät (uppmätta med GPS, geodetiskt datum RT 90 korrigerat enligt Reit). Belägg finns insamlade av samtliga nedanstående fynd.

Amaranthus hybridus ssp. *powellii* - GRÖNAMARANT

Estuna, 100 m O om Fyrken (11J6c NV 6632666, 1661510), jordhög, 4 ex 2004-08-20 JEM. Grönamaranten är ovanlig i Norrtälje kommun. Det finns ännu inte något fynd från kommunens tippar. I övriga Uppland är den däremot funnen vid flera tillfällen som tippväxt. På lokalen O om Fyrken växte den tillsammans med 1 ex av vit spikklubba *Datura stramonium* var. *stramonium*.

Anemone tomentosa - SILVRIG HÖSTANEMON

Väddö, Älmsta, utkast vid reningsverket (12J0d

NO 6653508, 1668103), 2004-09-20 GEK. Växten sågs första gången 2003. Fjärde fyndet i landskapet av denna perenna trädgårdsväxt som påträffades som förvildad första gången i landet 1993 (Svenson m.fl. 2001).

Bassia scoparia ssp. *scoparia* - SOMMARCYPRESS

Skederid, Salmunge avfallsanläggning (11I5j NO 6627601, 1648439), 1 ex, 2004-09-12 JEM, GEK. Fyndet utgjordes av den röda formen, vilken förekommer i odling. Ny för Norrtälje kommun. I närheten noterades bl.a. blå snokört *Echium plantagineum* och fjädergilia *Gilia achilleifolia*.

Catabrosa aquatica - KÄLLGRÄS

Estuna, 600 m O om Fyrken (11J6c NV 6632725, 1662013), 10 ex i dike, 2004-08-20 JEM. Detta är den tredje förekomsten av det rödlistade källgräset i ett område som sträcker sig ca en och en halv mil norrut från Norrtälje (Ekman 1996, Ekman & Ekman 1997). I övriga Uppland finns ett fåtal aktuella lokaler, framför allt mellan Enköping och Uppsala. Arten växer fortfarande rikligt kring källan i betesmarken vid Prästtorp, Söderby-Karl sn (kontrollerad 2001). Vid källan i Väsby, Roslags-Bro sn, har den ej setts de senaste åren men växtmiljön är fortfarande intakt. Förekomsten öster om Fyrken skiljer sig från dessa två lokaler genom att arten växer i ett dike som rensats för ca 1-2 år sedan. När vegetationen kommer att sluta sig i diket riskerar nog tyvärr denna lokal att försvinna.

Clarkia amoena - ATLASBLOMMA

Estuna, 500 m SO-OSO om Räfsja gård, Solbackatippen (11J6c SO 6632294, 1664610), 1 ex, 2004-08-03 JEM.

Sannolikt första förvildade fyndet i landskapet av denna numera ofta odlade ettåriga trädgårdsväxt.

Clematis viticella - ITALIENSK KLEMATIS

Frötuna, 500 m SSO om Lönsvik (11J5c SV 6625728, 1660900), jordtipp, 1 ex, 2004 JEM.
Väddö, Älmsta, utkast vid reningsverket (12J0d NO 6653514, 1668085), 2004-09-20 GEK.
 Sedan länge odlad art som dock relativt sällan påträffas förvildad. Ny för Norrtälje kommun.

Crepis capillaris - GRÖNFIBBLA

Norrtälje, Nordrona, 700 m NNO om Frötuna kyrka, f.d. militärområde (11J5c NV 6628828, 1661580), riklig i grus vid elhus vid f.d. miloverkstad samt enstaka ex på grus i närheten, 2004 JEM.
 Grönfibblan förefaller vara på spridning i Uppland. Få fynd är dock kända från Norrtälje kommun.

Dianthus armeria - KNIPPNEJLIKA

Estuna, 500 m SO-OSO om Räfsja gård, Solbackatippen (11J6c SO 6632275, 1664621), 2 ex, 2004-08-03 JEM.
 Första aktuella fyndet i Norrtälje kommun. På denna lokal sannolikt inkommen med avfall från den närbelägna Bohlins handelsträdgård. På Solbackatippen noterades även bl.a. matlök *Allium cepa* (2 ex), hjärtstilla *Leonurus cardiaca* ssp. *cardiaca* (1 ex) och sträv rudbeckia *Rudbeckia hirta* (4 ex).

Digitaria sanguinalis ssp. *sanguinalis* - ÄKTA BLODHIRS

Rimbo, Rimbo samhälle vid kvarnen (11I5i NO 6627864, 1644500), fyllnadsjord med gräsfröinsåning, storvuxen form, 2003-08 JEM.
 Vid upptäckten fanns några hundra småplantor som sedan decimerades med grästrimmer, varvid endast ett 40-tal kom till blomning. Sannolikt inkommen med den pålagda jorden som bar inlag av rötslamsväxter. På samma lokal växte bl.a. lindmalva *Abutilon theophrasti* (1 ex), hårgängel *Galinsoga quadriradiata*, grusnejlika *Gypsophila muralis*, tomatillo *Physalis philadelphica* (11 ex), tomat *Solanum lycopersicum* och etternässla *Urtica urens*.

Doronicum plantagineum - STOR GEMSROT

Skederid, Salmunge avfallsanläggning (11I5j NO 6627850, 1648228), 2 ex varav det ena fortfarande var i blom, 2004-09-12 JEM, GEK.

Första fyndet i Norrtälje kommun och kanske även i Uppland av denna förvildade trädgårdsväxt.

Galium pumilum - PARKMÅRA

Vätö, Ivarsudde (11J6f NO 66346, 16795), sannolikt gammal gräsfröinsåning, mycket rikt bestånd, 2004-07-01 JEM, Kristoffer Stighäll. Två rika bestånd några meter från varandra, båda belägna ca 5-10 m S om södra gaveln på huvudbyggnaden. Det ena beståndet uppdelat i två delbestånd (a) 6634601, 1679519 – 6634611, 1679523 samt (b) 6634604, 1679521 – 6634604, 1679522, båda belägna i gräsmark i kanten av den klippta gräsmattan. Här räknades 84 blommande samt 70 vegetativa stänglar. Det andra beståndet, som bestod av ca 400 blommande stänglar, fanns nedom ett par askar i gräsmattan söder om huset (6634596, 1679510), intill stammarna där gräset ej klipps. Ivarsudde är en gammal barnkoloni där även följande parkfröinkomlingar noterades: vitfryle *Luzula luzuloides* (riklig), parkgröe *Poa chaixii*, stortimjan *Thymus pulegioides* (fåtalig) och gullhavre *Trisetum flavescens*.
 Parkmåra är känd från ett fåtal platser i landskapet och detta är den enda aktuella i Norrtälje kommun. Från början har den kommit in i landet med franskt gräsfrö till parkgräsmattor. På Ivarsudde har den tidigare noterats 1936 (Hylander 1943). Den förefaller emellertid inte ha eftersökts under blomningstid sedan dess.

Hesperis pycnotricha - RYSSHESPERIS

Rådmansö, Björkö (11J5g NV 6629924, 1680392), jordhögh på upplagsområde, 2004-06-19 JEM.
 Rysshesperis är närstående hesperis. Den har inte rapporterats tidigare från Uppland.

Hippuris × lanceolata - MELLANHÄSTSVANS

Björkö-Arholma, 400 m NO om Ängsholmen (11J7g SO 6637471, 1682894), havsvik, 2004-09-22 GEK.

Mellanhästsvansen är hybrid mellan hästsvans *Hippuris vulgaris* och ishavshästsvans *Hippuris tetraphylla*. Det är en hybrid som växer långt utanför ishavshästsvansens utbredningsområde. Sannolikt utgörs flera av uppgifterna om hästsvans från den

uppländska skärgården i själva verket av mellanhästsvans. Mycket få rapporter av den senare föreligger emellertid från landskapet. Hästsvans finns längst in i havsvikarna, men i mer bräckt vatten är det nog vanligen mellanhästsvans som avses.

Lavatera trimestris - SOMMARMALVA

Kårsta, Löttippen (11I3i SV 6615143, 1641453), 1 ex på sopinblandad schaktjord, 2003-09-07 JEM, GEK.

Sommarmalva är en art som odlas som trädgårdsväxt. Som förvildad uppträder den dock ännu mycket sällsynt.

Logfia minima - SPENSLIG ULLÖRT

Norrtälje, Arsta, 700 m NO om Frötuna kyrka (11J5c NV 6628722, 1661755), grusplan mellan infarten mot Norrtälje och Nordrona f.d. militär-område, ca 700 ex, 2004-07-01 JEM.

Den spensliga ullörten växte huvudsakligen i NV-hörnet av grusplanen, tillsammans med bland andra gråfibbla *Pilosella officinarum* ssp. *pilosella*, harklöver *Trifolium arvense*, rödsvingel *Festuca rubra* och femfingerört *Potentilla argentea* coll. Detta är ny svensk nordgräns för arten. Från Uppland är den tidigare uppgiven från Värtagasverket i Stockholm (Andersson m.fl. 1914, Almquist 1929). Denna uppgift förbigås dock i andra upplagan av Stockholmstraktens växter (Almquist & Asplund 1937) varifrån den i stället rapporteras som tillfällig från en lokal i vardera Stockholm 1934 och Danderyd 1879. I Naturhistoriska Riksmuseets herbarium (S) finns även belägg från Stockholm 1867, Värmdö 1926 samt från Floragatan 17 på Östermalm i Stockholm 1992, där den samlades av Lennart Stenberg.

Lonicera alpigena - ALPTRY

Blidö, Västra Askören (11J1e SO 6607117, 1672710), 1 stor buske växande i ett idegranssnår, 2004-07-17 JEM, Niklas Lönnell.

Västra Askören är en liten obebyggd skärgårdsö drygt tre km söder om Blidö. Den är bara 200 x 100 m stor och till större delen kal förutom idegranssnåret och några lövträd på den södra delen. Alptry är helt uppenbarligen fågelspridd hit. Arten är ovanlig i odling, och endast några få tidigare

fynd från landskapet är kända.

Lonicera involucrata - SKÄRMTRY

Stockholm, S-sidan av korsningen mellan Tegeluddsvägen och Lidingövägen (10I6g NV 6583196, 1630396), 1 stor buske, 2004-05-17 JEM.

Skärmtry har tidigare påträffats några få gånger i landskapet. Det kan inte uteslutas att den ursprungligen är planterad på den nu funna lokalen.

Lythrum portula - RÖDLÄNKE

Frötuna, 400 m S-SSO om Mellingeholms husgrunder (11J5c SO 6626810, 1662996), hjulspår på håll invid markväg, riklig 2004-09-17 JEM. Rödlänke har under senare år gått tillbaka mycket. Den dyker dock upp ibland i hjulspår på markvägar under fuktiga somrar.

Mentha xgracilis - ÄDELMYNTA

Film, 500 m SO om Blåshålet, nära Österbybruk (12I5d SV 6675668, 1617129), tipp, ett bestånd på ca 3 m², 2004-09-18 JEM, GEK.

Lokalen utgörs av en tidigare nedlagd mindre tipp som åter tagits i bruk. Ädelmynta är en gammal kulturväxt som åter börjat odlas. Den har under de senaste åren börjat dyka upp på tippar i södra Sverige. Från Uppland finns dock ännu bara en ytterligare aktuell notering.

Potamogeton polygonifolius - BÄCKNATE

Rådmansö, 1000 m SSO om Sindvik (11J5g NV 6629005, 1681012), riklig i grunt dike i dikad skogbevuxen myrmark, 2004-09-03 JEM.

Bäcknate är tidigare inte funnen i östra Uppland. Den har i landskapet bara varit känd från ett begränsat område mellan Uppsala och Heby. Den rika förekomsten på Rådmansö tyder på att arten är väl etablerad och bör eftersökas på fler lokaler i omgivningarna.

Punica granatum - GRANATÄPPLE

Ed, Edstippen (10I9c NO 6599328, 1614702 m fl), 23 ex, 2003-10-11 JEM, GEK.

Inspirerade av Anders Svensons fynd på denna tipp tidigare detta år gjorde vi ett besök på sen-

hösten. Ett av de roligaste fynden var en rik förekomst av upp till 2 dm höga groddplantor av gronäpple, ny för landskapet. Tidigare denna höst hade arten även påträffats i Södermanland.

Solanum nigrum ssp. *schultesii* - HÄRIG NATTSKATTA

Skederid, Salmunge avfallsanläggning (11I5j SO 6627360, 1648060), 1 meterhögt ex på gammalt rötslam, 2004-09-12 JEM, GEK.

Härig nattskatta är ny för Norrtälje kommun och endast påträffad några få gånger tidigare i Uppland. På rötslammet i närheten noterades även stockros *Alcea rosea* och strandskräppa *Rumex maritimus* ssp. *maritimus*, i övrigt var floran trivial.

Solanum physalifolium var. *nitidibaccatum*
BÄGARNATTSKATTA

Rimbo, centrala Rimbo, N om vattentornet (11I5i NO 6627776, 1643571), 10-tal ex på utkast med trädgårdsavfall, 2003-08 JEM. Växten fanns kvar även 2004. **Skederid**, Salmunge avfallsanläggning (11I5j NO 6627702, 1648200), ca 100 storväxta ex på bar jord, 2003-08-16 JEM, GEK.

Bägarnattskattan är ovanlig i Uppland, beståndet på Salmungetippen var osedvanligt rikligt. Samma höst fanns på denna tipp flera ovanliga arter som t.ex. safflor *Carthamus tinctorius*, grusnejlika *Gypsophila muralis*, purpurvinda *Ipomoea purpurea* och en rik förekomst av sandkämpar *Plantago arenaria*. Av dessa återkom safflor och sandkämpar 2004. Detta år noterades även negerfrö *Guizotia abyssinica* (1 ex), buketthirs *Panicum capillare* (1 ex) samt tomatillo *Physalis philadelphica* (1 ex).

Sorghum halepense - OGRÅSDURRA

Norrby, Isåtra avfallsanläggning (11H8a NV 6644823, 1551118), 1 stort ex på rötslam, 2003-09-06 JEM, GEK.

Första fyndet av ogråsdurra i västra Uppland. Även 1 ex av buketthirs *Panicum capillare* noterades på samma rötslamsdeponi. Buketthirs påträffades även av oss på Dragmossens sopstation i Älvkarleby hösten 2003.

Thalictrum aquilegifolium - AKLEJRUTA

Riala, Källsmora tomtområde (11J2a NO 6613149, 1654568), utkast, 2004-08-28 GEK. Aklejruatan förekommer som ursprunglig i Skåne och angränsande landskap. Längre norrut finner man den som förvildad. I Uppland är den påträffad några få gånger.

Verbena hastata - BLÅVERBENA

Estuna, 650 m SO Råfsja gård, infarten till Solbackatippen (11J6c SO 6632086, 1664644), upplagda högar med jord och sand, 1 ex 2003 JEM. Första fyndet i landskapet av denna förvildade trädgårdsväxt.

Ett varmt tack riktas till Thomas Karlsson, Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm, som kontrollerat flera av bestämningarna.

Citerad litteratur

- Almquist, E. 1929: Upplands vegetation och flora. Acta Phytographica Suecica 1.
- Almquist, E. & Asplund, E. (red.) 1937: Stockholmstraktens växter, 2 uppl. Botaniska Sällskapet i Stockholm.
- Andersson, G., Berggren, J., Hamner, J. W., Indebetou, G. & Sylvé, N. 1914: Stockholmstraktens växter, 1 uppl. Botaniska Sällskapet i Stockholm.
- Ekman, J. 1996: Växtfynd i Roslagen. Daphne 7(1): 14-18.
- Ekman, J. & Ekman, G. 1997: Bidrag till Roslagens flora. Daphne 8(1-2): 32-43.
- Ekman, J. & Ekman, G. 2002: Några uppländska växtfynd. Daphne 13(2): 63-67.
- Hylander, N. 1943: Die Grassameneinkömmlinge Schwedischer Parke. Symbolae Botanicae Upsalienses VII:1.
- Svenson, A., Edelsjö, J., Ekman, J., Gudmundson, H. & Odelvik, G. 2001: Floran på tippor i Uppland och Södermanland 1990-1999. Daphne 12(2): 1-157.

Exkursion till Gårdskärsområdet

HENRIK BERG OCH EMMA WALLRUP

Den 5 september 2004 genomförde Botaniska Sektionen av Naturvetenskapliga Studentsällskapet i Uppsala en dagsexkursion till Gårdskärsområdet, ett mycket intressant kustnära naturområde i nordligaste hörnet av Uppland. En kombination av kalkrik jordmån, lång kontinuitet i skogsmiljöer samt viss extensiv markanvändning i form av bete och/eller slåtter har här skapat goda förutsättningar för en rik flora och fauna, och listan på krävande och rödlistade arter som observerats i området är lång. De som följer i texten nedan är bara några exempel.

Vi var 12 förväntansfulla exkursionsdeltagare, varav en hund, som hade bilat ut till Gårdskär. Vår excellenta exkursionsledare Lars-Thure Nordin, verksam vid Länsstyrelsen i Uppsala, känner trakten som sin egen bakficka. Vädret spelade också med och vi fick en solig dag med sommarvärme. Vi påbörjade vår vandring på ett gammalt lövslybemängt hygge som inte såg mycket ut för världen, men som visade sig hysa några ganska exklusiva arter. Redan på "parkeeringsplatsen" vid den lilla skogsbilvägen växte flera exemplar av fältgentiana *Gentianella campestris* och lite längre in på hygget letade Lars-Thure upp de små bestånden av skogssvingel *Festuca altissima* ("missgynnad" i den svenska rödlistan), strävlost *Bromus benekenii* (en av de nordligaste lokalerna i landet) och lundelm *Elymus caninus* var. *caninus*.

Vi följde sedan en liten igenväxande stig över hygget och in i granskogen, i riktning mot Sjalgrund. På stigen höll sig flera hävdgynnade arter kvar som indikatorer på tidigare bete och/eller slåtter i området. Några trevliga exempel är slåtterblomma *Parnassia palustris*, brudbröd *Filipendula vulgaris*, ängsgentiana *Gentianella amarella*, slåtterfibbla *Hypochaeris maculata*, darrgräs *Briza media* samt inte minst flera exemplar av den missgynnade skogsklockan *Campanula cervicaria*, årets inventeringsart!

Skogen var av rikare typ och visade upp flera tecken på lång kontinuitet, något man inte ser mycket av i nutidens produktionsskogar. Där fanns olikåldriga träd, ett stort lövinslag, lågor, många stora myrstackar och en rik svampflora. Bland annat stötte vi på ett stort bestånd av en jordstjärna *Geastrum* sp. Jag vet inte om någon lyckades artbestämma den, men dessa svampar brukar ju vara knutna till biotoper med höga naturvärden. Tyvärr fick vi inte se violgubbe *Gomphus clavatus*, en svamp som trivs i kalk- och mossrik barrskog, men som tydligen haft ett dåligt år i år. Kärllväxtfloran skämdes inte heller för sig och speciellt i lite öppnare och friskare partier var den mycket rik med arter som kärrfibbla *Crepis paludosa*, lund- och backskafting *Brachypodium sylvaticum* och *B. pinnatum*, skogsknipprot *Epipactis helleborine* och skogsnycklar *Dactylorhiza maculata* ssp. *fuchsii*. Men de exklusivaste bekantskaperna här var väl ändå skogskorn

Hordelymus europaeus, som växte ganska rikligt tillsammans med de andra lundgräsen, samt ett litet bestånd av guckusko *Cyripedium calceolus*. Dessutom, på en granlåga, fanns fina exemplar av den missgynnade levermossan vedtrappmossa *Anastrophyllum hellerianum*, som är specialist på murken ved. På fågelfronten kan nämnas nötkråka *Nucifraga caryocatactes*, en tämligen krävande barrskogsart som inte heller har gynnats av dagens intensiva skogsbruk.

Efter en stunds vandring genom den trolska granskogen kom vi upp på en platå med fattig, gles hållmarkstallskog med mycket renlav och lingon i markskiktet. Här var det dags för lunch, som vi intog på ett mycket strategiskt ställe nära en grov talllåga med den sällsynta laxtickan *Hapalopilus salmonicolor*, på typiskt substrat! Strax intill stod en torrfura med gamla utgångshål av reliktböck *Notorhina punctata*, en av våra rarare vedskalbaggar. Glädjande var också de två havsörnar *Haliaeetus albicilla* som svävade förbi över trädtopparna. Numera kan man knappt åka ut till Upplandskusten utan att se denna mäktiga rovfågel och det är roligt att den svenska stammen har återhämtat sig så pass bra under de senaste 20 åren. För att fortsätta lite till med fåglarna fick vi också njuta av en flyguppvisning av lärkfalk *Falco subbuteo*, en mindre vanlig art i skogsmark med närhet till sjöar eller havsstränder för jakt på bland annat trollsländor och svalor.

Efter måltiden lämnade vi tallhällmarken för att uppsöka blötare mark, nämligen ett litet rikkärr med stark påverkan av kalkrikt ytvatten. Här fick vi, förutom vanligare myrväxter som rund- och storsileshår *Drosera rotundifolia* och *D. anglica*, kärrspira *Pedicularis palustris* och snip *Trichophorum alpinum*, se typiska rikkärrsarter som axag *Schoenus ferrugineus*, ängsstarr *Carex hostiana* och myggblomster *Hammarbya paludosa*. Även den sårbara gulyxnen *Liparis loeselii* skulle växa i detta kärr, men den behagade inte visa sig i dag. Tyvärr befinner sig kärret nu i de första stadierna av igenväxning, med växande vassbestånd och åtskilliga små tallar och videbuskar. Det kan ses som en naturlig utveckling till följd av landhöjningen för en gång var ju detta en avsnörd havsvik. Det är dock troligt att denna lokal länge hållits öppen genom någon form av hävd.

Kärret var den sista anhalten på denna lyckade utflykt. Vid det här laget började dagsljuset bli lite snedare och vi gick i sakta mak tillbaka till bilarna genom skogen. Dagens sista botaniska fynd gjordes av hunden Ranchi som grävde upp en liten tryffel-svamp, troligen den vanliga gulbruna hartryffeln *Rhizopogon obtectus*. Därefter var alla nöjda med dagen och vi kunde glada styra kosan hem. Ett stort tack från alla exkursionsdeltagare till Lars-Thure Nordin för hans kunniga och entusiastiska guidning genom denna pärla i norduppländsk natur!

Sydfrukter, kryddväxter och trädgårdsrymlingar – från Botaniska sällskapets adventivexkursion på Eskilstunatippen 2003

ANDERS SVENSON OCH GÖRAN ODELVIK

Sällskapets adventivexkursion år 2003 genomfördes den 14 september och målet var Eskilstunatippen eller avfallsanläggningen Lilla Nyby som den egentligen heter. Den ligger i Klosters församling i Eskilstuna kommun några kilometer sydost om staden. Lokalen är känd som en av landets arrikaste soptippar och har besökts av adventivbotanister åtminstone sedan början av 1990-talet (Ekman & Östholm 1991). Eskilstunatippens väl ansedda rykte som adventivväxtlokal och en förexkursion två veckor tidigare, den 31 augusti, gjorde att valet av exkursionsmål var givet.

Med tillstånd från avfallsbolaget strövade ett tjugotal deltagare in på tippområdet och kom först till en äldre del med enstaka perenna buskar och örter med trädgårdsursprung. Längre fram öppnade sig ett flera hektar stort område med nyligen jordtäckt avfall som var särskilt rikt på adventivväxter. Artsammansättningen tydde på att marken innehöll hushållsavfall med rester av fågelfrö. Norr om detta område, mot lakvatendamarna, låg en deponi med park- och trädgårdsavfall som jämnats ut och täckts med jord. Även i denna del av tippen fanns det många prydnads- och nyttoväxter. Slutligen passerade vi ett parti strax västerut där ingen deponering skett under senare år. Detta område var bevuxet med gräs och högvuxna triviala skräpmarksarter. Enstaka

perenna buskar och tåliga örter med trädgårdsursprung förekom här och var.

En omfattande artlista från tippen finns tillgänglig på Botaniska sällskapets hemsida (www.bsis.org) och de allra flesta arter från såväl exkursionsdagen som förexkursionen kan även sökas i databasen för växtfynd i Artportalen (www.artportalen.se). Fram till och med 1999 hade 226 växtarter eller enheter av lägre rang noterats på Eskilstunatippen med det urval av adventivväxter som då tillämpades (Svenson m.fl. 2002). Under 2000-2002 tillkom 19 arter och vid adventivexkursionen inkl. förexkursionen ytterligare 39. Summan 284 arter visar formrikdomen och befäster tippens ställning som en av de arrikaste i landet.

Ett litet urval av de fynd vi gjorde 2003 beskrivs nedan. Uppgifter om tidigare fynd i landet är från Karlsson (1998, 2002a-c) och för landskapet Sörmland från boken Sörmlands flora (Rydberg & Wanntorp 2001).

Nejlikglim *Eudianthe coeli-rosa*. Nejlikglim är en rank och spenslig nejlikväxt som ibland odlas i rabatter eller sås in med blomfröblandningar. Arten är ettårig och kan dyka upp i tippmiljö med fröspill eller trädgårdsavfall.

Ett större exemplar av nejlikglim med flera blommor upptäcktes på det övre tippplanet bland andra trädgårdsrymlingar

Eudianthe coeli-rosa, nejlåglim
Foto: Håkan Andersson

redan på förexcursionen och fanns kvar till beskådande även under den arrangerade excursionen. För artbestämningen svarar Erik Ljungstrand. Uppgifter om tidigare fynd av nejlåglim från Sörmland saknas.

Sandmalört *Artemisia stelleriana*. Sandmalört förekom tidigare sällsynt på

havsstränder och på en lokal i norra Bohuslän fanns den kvar fram till 1995 (Aronsson 1999). Arten är utgången på havsstrandslokalen, men har under 2003 uppträtt i tippmiljö på två lokaler i Sörmland, varav den ena är Eskilstunatippen. Två ex påträffades under adventivexcursionen, ett av dem blommande, och senare gjordes ytterligare ett fynd på en hög av sopsand i en av Stockholms södra stadsdelar. För artbestämningen svarade Erik Ljungstrand. Uppträdandet i tippmiljö tyder på att arten odlas i trädgårdar.

Citrus-arter *Citrus* spp. En liten planta av citron *C. limon* och minst två av apelsin *C. sinensis* påträffades på sandblandad jord som schaktats över tippade sopor. Sannolikt är det hushållssopor eller avfall från butikernas fruktdiskar som bidragit till spridningen. Arterna skiljs framförallt genom att

Artemisia stelleriana, sandmalört
Foto: Håkan Andersson

apelsinplantor har vingade bladskaft. Varken apelsin eller citron är tidigare funna som förvildade i Sörmland.

Jättepumpa *Cucurbita maxima*. En stor planta av jättepumpa växte i samma område som arten påträffades i året innan. Om den fick fram mogna frön eller om plantorna kommer från samma fröreserv är svårt att avgöra. Dessa båda fynd är de första kända för Sörmland.

Basilika *Ocimum basilicum*. Basilika är ny som förvildad i Sörmland och det är endast ett år sedan landets första fynd gjordes på Tagene soptipp i Göteborg. Fyndet var väntat med tanke på den spridning som borde ske med den ökade försäljningen av bladkryddor.

Passionsfrukt *Passiflora edulis*. En skottplanta av passionsfrukt med några få blad upptäcktes under förexkursionen men bestämdes först vid det andra besöket (av Erik Ljungstrand). Först under senare år har groddplantor av passionsfrukt påträffats som förvildade i tippmiljöer. Något tidigare fynd från Sörmland är inte känt.

Avokado *Persea americana*. Avokado-kärnor har genom att hamna på soptippar kunnat gro till identifierbara skottplantor. Sörmlands första fynd av en planta gjordes under adventivexkursionen. Flera skott hade växt upp från en och samma kärna.

Morrhårsblomster *Polanisia dodecandra* (L.) DC. Denna växt ingår i en grupp amerikanska arter med underarter som brutits ut ur släktet paradisblomster, *Cleome* (Iltis 1958, 1969). *P. dodecandra* skiljer sig från paradisblomster *Cleome hassleriana* framförallt genom sina trefingrade blad och att den saknar tornar. Arten omfattar tre underarter sedan en fjärde upphöjts till art, *P. uniglandulosa*. Alla förekommer i USA och några

även i angränsande delar av Mexiko och södra Kanada. Av underarterna har *P. d. ssp. dodecandra* en östligare utbredning medan *P. d. ssp. trachysperma* är västligare och även växer i Mexiko. Den tredje, senast urskilda underarten *P. d. ssp. riograndensis*, har en mer begränsad utbredning i gränstrakterna mellan USA och Mexiko. Viktigaste särskiljande karaktär hos underarterna är strukturen på fröskalet hos mogna frön, där den först nämnda underarten har nästan slät yta och den sistnämnda mycket skrovlig. *P. d. ssp. trachysperma* har också utskjutande ståndare, d.v.s. ståndare som är längre än kronbladen, medan *P. d. dodecandra* har kronblad som är nästan lika långa som ståndarna.

På Eskilstunatippen växte 2 exemplar varav en del av ett insamlades för bestämning. Vid senare besök upptäcktes ytterligare några plantor. Belägg har bestämts av Lars-Erik Kers. På grund av alltför få och dåligt utvecklade frön kunde växten inte bestämmas till underart. Fyndet är det andra eller tredje i landet. Tidigare, på sommaren, insamlades arten på Elsemålatippen i Tingsryd och enligt uppgift fanns den där redan 2002 (Bengt Nilsson, muntl. medd.). Växten hamnar på tippor troligen som fröspill eller med trädgårdsavfall. Sannolikt är den växt som fröfirmor säljer som *Cleome serrulata* (se t.ex. Anon. 2002) istället morrhårsblomster som nu dykt upp på tippor.

Granatäpple *Punica granatum*. Cirka 10 småplantor av granatäpple växte tillsammans med småplantor av passionsfrukt och vinranka (*Vitis vinifera*) på en öppen jordyta i norra delen av tippområdet där uppenbarligen fruktavfall tippats. Det är första gången denna växt anträffas som grodd i svensk jord under sådana förhållandevis spontana förhållanden.

Spädsalvia *Salvia reflexa*. Ett exemplar av denna art upptäcktes och insamlades både under förexkursionen och Sällskapets exkursion. Båda exemplaren har bestämts av Erik Ljungstrand. Ett nutida fynd är känt från Göteborg 2002 och fyndet i Eskilstuna är det första i Sörmland. Arten är amerikansk och odlas sannolikt inte. Troligen sprids den med orent frö, t.ex. i fågelfröblandningar.

Zinnia *Zinnia elegans*. Denna praktfulla rabattväxt hade slagit rot i de övertäckta tippmassorna. Två exemplar noterades varav åtminstone det ena blommade vackert på förexkursionen. Trots att zinnia odlats i trädgårdar och parker sedan lång tid tillbaka var det först år 2000 som den dök upp i trädgårdsavfall (Karlsson 1997, 2002c). Fyndet på Eskilstunatippen var landskapets första som förvildad.

Zinnia elegans
Foto: Håkan Andersson

Litteratur

- Anon. 2002. Trädgårdslandet. Värends Bär- och Trädgårdsprodukter, Urshult.
- Ekman, J. & Östholm, B. 1991: Eskilstuna och Strängnäs soptippar ur botanisk synvinkel. *Daphne* 2: 48-57.
- Iltis, H. H. 1958. Studies in the Capparidaceae - IV *Polanisia* Raf. *Brittonia* 10: 33-58.
- Iltis, H. H. 1969. Studies in the Capparidaceae XII: *Polanisia dodecandra riograndensis* ssp. nov. *Southw. Nat.* 14:115-121.
- Karlsson, T. 1997: Förteckning över svenska kärleväxter. *Svensk Bot. Tidskr.* 91: 241-560. Finns även på Internet <http://linnaeus.nrm.se/flora/chk>
- Karlsson, T. 2002a: Nyheter i den svenska kärleväxtfloran I. Ormbunksväxter – jordroksväxter. *Svensk Bot. Tidskr.* 96: 75-93.
- Karlsson, T. 2002b: Nyheter i den svenska kärleväxtfloran II. Korsblommiga – flockblommiga. *Svensk Bot. Tidskr.* 96: 186-206.
- Karlsson, T. 2002c: Nyheter i den svenska kärleväxtfloran III. Fjällgröneväxter – korgblommiga. *Svensk Bot. Tidskr.* 96: 234-255.
- Rydberg, H. & Wanntorp, H-E. 2001: Sörmlands flora. Botaniska sällskapet i Stockholm. Västervik.
- Svenson, A., Edelsjö, J., Ekman, J., Gudmundsson, H., Odelvik, G. 2001: Floran på tippar i Uppland och Södermanland 1990-1999. *Daphne*, 12(2): 2-157

Botaniska sällskapet adventivexcursion 2004 till Edstippen och Vedyxatippen.

SOFIA WIKSTRÖM OCH ANDERS SVENSON

September betyder soptippsbotanik och, naturligtvis, traditionsenlig adventivexcursion i Botaniska sällskapet regi. Söndagen den 19 september samlades 21 hugade soptippsbotaniker vid Upplands-Väsby station för att under ledning av Anders Svenson exkurera på årets hetaste tipplokaler i Uppland.

Dagens första mål var Edstippen, avfallsanläggning för Upplands-Väsby kommun. En av huvudattraktionerna här var naturligtvis fjolårets sena fynd - tandpetarsilja (*Ammi visnaga*). I år hittades minst åtta fina exemplar av denna storvuxna umbellat, som liknar vildmorot men skiljs ut på dess kala frukter.

Men Edstippen erbjöd mycket mer än bara tandpetarsilja. Den intressanta delen av tippet utgörs av krossat och siktat bygg- och rivningsavfall uppblandat med avfall från ortens industrier och butiker, vilket verkar vara en optimal grogrund för adventiver. I samma slänt som tandpetarsiljan växte bland annat en liten planta av granatäpple och flera skott av dadelpalm (*Punica granatum*, *Phoenix dactylifera*), tillsammans med klassiska fågelfröföreningar som grå kavelhirs och hönshirs (*Setaria pumila*, *Echinochloa crus-galli*) och växter som kapkrusbär och pumpa (*Physalis peruviana*, *Cucurbita pepo*), som brukar komma in med rötslam. Här är det dock troligare att dessa arter kommit in med butiksavfall. Den blekblom-

miga formen av ballongblomma (*Nicandra physalodes* f. "pallida"), som saknar antocyan på bladnerverna, växte jämsides med den vanliga, blåblommiga formen och gav ett bra tillfälle till jämförelse. Andra intressanta fynd var läkekungsljus och purpurvinda (*Verbascum phlomoides*, *Ipomoea purpurea*) samt den sällsynta underarten hårig nattskatta med glandelhårig stjälk och blad (*Solanum nigrum* ssp. *schultesii*). Erik Ljungstrand pekade ut en planta av oregano, den variant av vår inhemska kungsmyntha som odlas som kryddväxt (*Origanum vulgare* 'Prismaticum'), som skiljs från kungsmyntha genom en mer utdragen blomställning med stora stödblåd.

Exkursionsgruppen spreds söderut på tippet och samlades runt en lågvuxen och ganska oansenlig planta med smalflikiga blad, som Erik Ljungstrand identifierade

Peganum harmala, harmelbuske
Foto: Sofia Wikström

som harmelbuske (*Peganum harmala*). Denna asiatiska buske odlas flitigt i arabvärlden, där dess frön används till bl.a. läkemedel. Dagens fynd var dock det andra i Norden, kanske hitkommet genom importerade frön. Allt som allt hittades fem små plantor inom ett begränsat område. Nordens första fynd gjordes förra året på samma lokal.

Vi letade oss vidare förbi groddplantor av citron och större paprikaplantor (*Citrus limon*, *Capsicum annuum*) samt prydnadsväxter som sammetsblomster och rosenskära (*Tagetes patula*, *Cosmos bipinnatus*). En liten groddplanta med tjocka blad gäckade den samlade expertisen, men togs med för att odlas upp till en bestämningsbar planta.

Bättre framgång hade vi med en udda spikklubba med blåtonade blommor som hittades redan under en förexkursion. Jämförelse med mexikansk spikklubba (*Datura innoxia*) visade att den funna plantan skilde sig i fråga om bladens hårlighet och genom att bara ha fem tydligt avsatta kronbladsflikar, och att det således rörde sig om den närstående arten indianspikklubba, *Datura wrightii*. Fyndet är det första kända i landet.

Ytterligare en bit söderut klättrade vi längs en hög, relativt nyupplagd jordvall med sparsam men artrik vegetation av bland annat smörgåskrasse, vitsenap, bukethirs, nigerfrö, hampa och malörtsambrosia (*Lepidium sativum*, *Sinapis alba*, *Panicum capillare*, *Guizotia abyssinica*, *Cannabis sativa*, *Ambrosia artemisiifolia*). Här återfanns fem små plantor av den sällsynta tippväxten sesam (*Sesamum orientale*), som hittades här redan förra året. Ett annat roligt fynd var en blommande basilika (*Ocimum basilicum*), tredje fyndet för Sverige. Det mest sensatio-

Datura wrightii - indianspikklubba
Foto: Sofia Wikström

nella fyndet var dock ajowan (*Trachyspermum ammi*), en vitblommig umbellat med smalflikiga blad som är en gammal och viktig medicinalväxt i Indien. Arten hittades för första gången i Norden på en soptipp i Köpenhamnstrakten tidigare i år, men dagens fynd utgjorde det första för Sverige.

Men det fanns ännu mer att upptäcka. Nästa fynd var en udda mälla, lik svinmälla men med rödstrimmig stjälk, som bestämdes till en trolig probstmälla (*Chenopodium probstii*). Alldeles intill växte en dragonliknande men luktlös planta, troligen rysk dragon (*Artemisia dracunculus* 'Inodora'), till-

Trachyspermum ammi - ajowan
Foto: Sofia Wikström

sammans med fänkål, durra och japansk hönshirs (*Foeniculum vulgare*, *Sorghum bicolor*, *Echinochloa esculenta*).

Vi letade oss vidare med oförminskad iver och gruppen spreds över ett mer igenvuxet område med midjehöga bestånd av bland annat kolvhirs och solrosor (*Setaria italica*, *Helianthus annuus*). En stunds botaniserande resulterade i en fin samling av fågelfröadventiver och köksväxter som safflor, fänkål, rädisa och sandkämpar (*Carthamus tinctoria*, *Foeniculum vulgare*, *Raphanus sativus*, *Plantago arenaria*) samt ännu ett exemplar av ajowan. Bland dessa fanns också en tuva av ett gräs med några blommande strån som upptäcktes redan vid en av föreksursionerna och först en tid efter exkursionen bestämdes till *Eriochloa villosa*. Ullin har lämnats in som förslag till svenskt namn på gräset.

Vi kunde ha fortsatt länge till, men vid det här laget gjorde hungern sig gällande och vi drog oss mot bilarna och matsäcken. Efter en snabb lunch på Edstippens parkeringsplats styrde bilkaravanen vidare mot Vedyxatippen, öster om Uppsala. Denna tipp får huvudsakligen ta emot schaktjord, ris och trädgårdsavfall och adventivfloran domineras av trädgårdsrymlingar. Vi började med en stor italiensk klematis (*Clematis viticella*) i fin blom vid infarten till tippen och verbesina, löjtnantshjärta och opievallmo (*Verbesina encelioides*, *Lamprocapnos spectabilis*, *Papaver somniferum*) i en brant slänt med schaktjord. Även buffelkrage har förekommit som svenskt namn på verbesina, men det är det senare som rekommenderas av Botaniska föreningens namnkommité. Fyndet är det första i modern tid, det senaste var från förra hälften av 1900-talet. Inte långt från slänten växte ett par stora,

nästan helt överblommade plantor av maria-klocka (*Campanula medium*), på igenvuxen mark intill avställda jordbruksredskap.

Största delen av tippen upptas dock av stora, flera meter höga rishögar. En stunds klättrande och klivande bland ris och bråte gav god utdelning av idel trädgårdsbekanta – prydnadsväxter som klockfacelia, jätteverbena, kaplobelia och stenkyndel (*Phacelia campanularia*, *Verbena bonariensis*, *Lobelia erinus*, *Calamintha nepeta*) blandat med diverse buskar, bland annat glansros, björkspirea och paradibuske (*Rosa virginiana*, *Spiraea betulifolia*, *Kolkwitzia amabilis*). Den senare är en liten hårig buske med korsvis motsatta blad. Nyttoväxterna representerades av en hel kryddträdgård av oregano, citronmeliss och krusmynta (*Melissa officinalis*, *Mentha spicata* 'Crispa').

Kvar på programmet stod sedan en rad mindre lokaler runt Uppsala. På en övergiven och igenvuxen tipp vid Sävja (S om Uppsala, 11I6b NV) kunde vi beundra ett stort bestånd av silvrig höstanemon (*Anemone tomentosa*) i bästa blom. Sedan snurrade vi in oss i villaområden utanför Uppsala. Bilkaravanen upplöstes en stund i

Verbesina encelioides - verbesina
Foto: Sofia Wikström

allmän villervalla innan alla hittade fram till en liten allmänning i Sunnersta, vid korsningen mellan Rosenvägen och Morkullvägen. Här har det nyligen hittats ett oxbär som uppvisar flera karaktärer av spetsoxbär (*Cotoneaster villosulus*). Här växte även flocknäva, samt mongoliskt fetblad på en håll (*Geranium macrorrhizum*, *Hylotelephium ewersii*).

Sedan botaniserade vi en stund i vackert kvällsljus på en ödetomt i Gottsunda, där vi bland annat tittade på vitlök (*Allium sativum*), första fyndet för Norden, växande i en skogsbacke. Vid första anblicken liknade den skogslök, men den kunde skiljas ut på större bulbiller med svag men tydlig vitlökssmak, samt att löken var klyftad. I övrigt bjöd lokalen på ett överflöd av kvarstående trädgårdsarter i ett par gamla trädgårdsland och rabatter. Sim exempel kan nämnas arter som harört, blåverbena, vårtörel, stjärnklocka, ormöga och mattram (*Bupleurum rotundifolium*, *Verbena hastata*, *Euphorbia cyparissias*, *Campanula poscharskyana*, *Omphalodes verna*, *Tanacetum parthenium*).

Upplevelsen förtogs dock en aning av att det så uppenbart rörde sig om odlade arter, det kändes mest av allt som att botanisera i en något försummad och igenvuxen trädgård. Med tanke på att området inte varit övergivet i mer än omkring tio år kan växterna knappast klassas ens som naturaliserade.

Vid det här laget hade dagen redan hunnit bli sen och en del av exkursionsdeltagarna avvek för att hinna hem till middagen. En tapper skara fortsatte dock vidare till stadsskogen i Uppsala och botaniserade där så länge skymningsljuset tillät. De uthålliga fick även se blad av orientalisk julros, amerikansk nejlikrot samt ett stort bestånd av bronsrodgersia (*Helleborus orientalis*, *Geum macrophyllum*, *Rodgersia podophylla*), innan årets tippexkursion var riktigt, riktigt över.

I denna artikel har bara ett axplock av de arter som påträffades under exkursionen redovisats - en utförlig förteckning med åtskilliga färgbilder finns på Sällskapetets hemsida, bsis.org, en fullständigare i Artportalen (artportalen.se).

En del av exkursionsdeltagarna under intensivt studium och fotografering av *Trachyspermum ammi*, ajowan, på Edstippen i Upplands-Väsby.

Foto: Sofia Wikström

Vattenväxter i nordvästra Uppland – rapport från en exkursion

KERSTIN FROSTBERG

Anders Svenson och jag åtog oss att leda en temaexkursion om vattenväxter i nordvästra Uppland. Den skulle äga rum den 15 augusti 2004. Det fanns en idé att deltagarna skulle vara till nytta i floraväktariarbetet genom att leta upp ävjepilört (*Persicaria foliosa*) på dess sedan tidigare kända lokal i Dalälven vid Älvkarleby. Anders hade också en liten dröm, inte så orealistisk, att exkursionsdeltagare skulle kunna hitta nordslamkrypa (*Elatine orthosperma*) på ”rätt” sida i Dalälven nordväst om Söderfors. Arten är nämligen funnen vid motsatta stranden, fast i Gästrikland.

Ambitiösa som vi är beslöt vi att göra en föreexkursion. Den fick av diverse skäl genomföras redan den 2 juli. På väg till Älvkarleby tog vi en omväg för att söka upp en lokal för skogsklocka (*Campanula cervicaria*) som jag mindes från upptäckten 1980 då jag cyklade vilse en kväll i storskogarna mellan Västland och Marma, nyinflyttad från Skåne. Nu hittade vi 84 knoppande stänglar, mycket mera än jag fann på 80-talet enligt marginalanteckningar i min ”Lid”.

Ett stilla förmiddagsregn accelererade till envist hällregn som höll på till 17.30, då vi skulle vända hemåt. Nästa anhalt var sandrevlarna norr om fiskecampingen i Älvkarleby. Vattenståndet i älven var tämligen högt, förstod vi. Någon ävjepilört kunde inte upptäckas, men vi fann en hel del av ävjobrodds-samhällets arter. Nåja, det var ju tidigt på

säsongen. I augusti skulle det bli annorlunda!

Bilfärd följde, till vägs ände på Jörsön norrut från Söderfors. Anders och jag vandrade västerut genom en attrik och frodig skog, utan en aning om hur vi skulle ta oss över sundet mot Gässön. Till all lycka visade sig detta vadbart och vi slapp översvämning i stövlarna - vi var ju ändå ganska trötta på närgånget vatten vid det här laget! På Gässön, säkert sällan besökt, väntade en närmast djungellik vegetation. Vi var utrustade med karta, kompasser och GPS men lyckades ändå orientera oss fel, inte bara en utan upprepade gånger. Vi tog bland annat miste på var landskapsgränsen enligt kartan skulle gå, vilket vi konstaterade precis efter att vi förtjust noterat granbräken (*Dryopteris cristata*) på stranden – i Gästrikland. När vi till sist nådde målet på Gässöns västra sida, i rätt landskap, visade sig stranden inte vara av riktigt rätt typ. Vid vattnet hittade vi i alla fall fina arter som älvmyskgräs (*Hierochloë hirta* ssp. *hirta*), kärrspira (*Pedicularis palustris* ssp. *palustris*), pilblad (*Sagittaria sagittifolia*) och mängder med blad av sumpviol (*Viola uliginosa*). Anders vadade omkring i älven en stund men utan resultat varefter vi satte i oss en välbehövlig och kraftigt förse-nad lunch.

Avståndet mellan bilen och lunchplatsen var ungefär 2 kilometer men vi behövde 5 timmar för att ta oss fram och tillbaka. Åter vid bilen beslöt vi, utan större tvekan, att

slopa denna del av den planerade exkursionen. Sedermera har jag kommit underfund med att landskapsgränsen dragits om. Enligt någon gammal tradition från 1600-talet ligger nu Gässön och Jörsön inkl Söderfors i Gästrikland, varför vi med varm hand överlämnar våra uppgifter till gästrikarna i deras väg mot en ny landskapsflora.

Både Anders och jag åkte var för sig tillbaka till området i slutet av juli och rekognoscerade. Vi var osäkra om hur exkursionsdeltagarna skulle sysselsättas. Så småningom enades vi om ett upplägg där temat vattenväxter kunde upprätthållas.

Och ser man på! Den 15 augusti 2004 sken en vänlig sensommarsol och när exkursionens 12 deltagare parkerade vid Dalälven i Älvkarleby hade några solbadare redan anlant till platsen. De undrade säkert vad vi höll på med, där vi klev som vadarfåglar i ävjan. Strandområdet genomsöktes grund-

Rosenpilört	<i>Persicaria minor</i> , rikligt
Bitterpilört	<i>Persicaria hydropiper</i>
Nordknutnarv	<i>Sagina nodosa</i> ssp. <i>borealis</i>
Nordnäckros	<i>Nymphaea alba</i> ssp. <i>candida</i>
Strandranunkel	<i>Ranunculus reptans</i>
Sumpfräne	<i>Rorippa palustris</i>
Sylört	<i>Subularia aquatica</i>
Fyrling	<i>Tillaea aquatica</i>
Höstlänke	<i>Callitriche hermaphrodita</i>
Smålänke	<i>Callitriche palustris</i>
Tretalig slamkrypa	<i>Elatine trinadra</i>
Slamkrypa	<i>Elatine hydropiper</i>
Vit dunört	<i>Epilobium ciliatum</i>
Hårslinga	<i>Myriophyllum alternifolium</i>
Vattenblink	<i>Hottonia palustris</i>
Äkta förgätmigej	<i>Myosotis scorpioides</i>
Vattenveronika	<i>Veronica anagallis-aquatica</i>
Småsporre	<i>Chaenorhinum minus</i>
Ävjebrodd	<i>Limosella aquatica</i>
Vattenpest	<i>Elodea canadensis</i>
Ålnate	<i>Potamogeton perfoliatus</i>
Spädnate	<i>Potamogeton pusillus</i>
Gråsnate	<i>Potamogeton gramineus</i>
Nålsärv	<i>Eleocharis acicularis</i>
Rörflen	<i>Phalaris arundinacea</i>
Gulkaule	<i>Alopecurus aequalis</i>

ligt men ävjepilörten ville inte visa sig detta år. Det fanns emellertid mycket annat kring vattenbrynet och i en grund lagun, vilket artlista nedan t.v. vittnar om.

Längre upp på den sandiga stranden växte bland annat

Stor getväppling	<i>Anthyllis vulneraria</i> ssp. <i>pseudovulneraria</i>
Ängsvädd	<i>Succisa pratensis</i>
Krissla	<i>Inula salicina</i>
Väddklint	<i>Centaurea scabiosa</i>

Vid bron till fiskecampingen sågs efter lunch och älvbad bland annat

Dillsenap	<i>Descurainia sophia</i>
Klofibbla	<i>Succisa pratensis</i>
Kanadabinka	<i>Inula salicina</i>
Igelknopp, art av	<i>Centaurea scabiosa</i>

På den yttre, västra, ön hittades bland annat

Knölsyska	<i>Stachys palustris</i>
Vasstarr	<i>Carex acuta</i>
Plattstarr	<i>Carex disticha</i>
Bunkestarr	<i>Carex elata</i>
Älvmyskgräs	<i>Hierochloe hirta</i> ssp. <i>hirta</i>

Efter besöket vid Dalälven var det dags för en biltur, till Ledskärsängarna i Tierps kommun. Vid båthamnen i Ledskär letade vi från bryggan efter flera natar (*Potamogeton* spp.) men botten hade intagits av axslinga (*Myriophyllum spicatum*). Dessutom sågs också en storvuxen, icke bestämd kardborrhybrid, (*Arctium* x?) på stranden.

Havssäv	<i>Schoenoplectus maritimus</i>
Hornsärv	<i>Ceratophyllum demersum</i>
Borstnate	<i>Potamogeton pectinatus</i>
Korsandmat	<i>Lemna trisulca</i>

En promenad in på ängarnas kortbetade gräsvål med glesa fläckar av bar jord/sand gav fynd av bland annat en något tanig glasört (*Salicornia europea*) på dess enda upp-landslokal. Även sumpgentiana (*Gentianella uliginosa*) och saltnarv (*Spergularia salina*) kunde beskådas nära fågeltornet. En annan

spännande och för flera deltagare ny bekantskap var mellanhästsvans (*Hippuris x lanceolata*), som växte rikligt i vattenlinjen. Hur den på platsen ymnigt förekommande knoppslingan (*Myriophyllum sibiricum*) särskiljs från axslinga demonstrerades av Ebbe Zachrisson, som också kunde visa oss skiljekarakterer mellan dvärgsäv (*Eleocharis parvula*) och den nålsäv som vi såg på dalälvslokalen. Småsärv (*Zannichellia palustris* var. *repens*) och skaftsärv (*Zannichellia palustris* var. *pedicellata*) liksom havsnajas (*Najas*

marina) var inte svåra att finna i det grunda vattnet. Strandmynta (*Mentha aquatica* ssp. *litoralis*) hittades också som väntat, eftersom den förekommer på många av Nordupplands grunda havsstränder.

Nu började en viss trötthet göra sig påmind och resan hem skulle ju bli åtskilliga mil så exkursionsdeltagarna skildes åt vid parkeringsplatsen, nöjda trots den saknade ävjepilörten.

De vilda blommornas dag 2004

De vilda blommornas dag den 13 juni 2004 blev en succé i vårt område. Totalt var det mellan 350 och 400 deltagare på sammanlagt 17 exkursioner, sex i Södermanlands län, nio i Stockholms-området och två i Uppsala län. Här är några exempel från denna dag, rapporterade från respektive exkursionsledare.

Gredelby hage, Knivsta kommun

KARIN MARTINSSON

Gredelby hage är en tätortsnära betesmark, delvis bevuxen med björk och tall, som sluttar ner mot Trunsta träsk och Knivstaån. De öppna delarna av hagen hyser exempel på naturbetets karaktärsarter allt från liten fetknopp, gul fetknopp och kantig fetknopp på berghällarna till jungfrulin och nattviol i friskare partier. Den fuktiga väderleken hade lockat fram ovanligt frodiga harmyntor samt ett bestånd med hundratals låsbräken. Gredelby hages intressantaste del är slutningen ner mot Trunsta träsk där det växer rikligt med klasefibbla, toppjungfrulin

och rödkämpar. Betestrycket i hagen är litet för lågt och bland annat kunde blodnävarna ses föra en ojämn kamp mot tilltagande slånbuskage.

Vibberholmen, Nyköpings kommun

UNO SAND

Ryssgubben följde oss genom hela Nävekvarn ut till Vibberholmen, där 15 blomsterälskare hade samlats i strålande sol. Längs vägen hälsade sommargyllen, en hel äng med midsommarblomster, några förse-nade daldockor, skogssäv och strutsbräken. Före kaffet besökte vi bråviksstrandens tångbädd, där jag berättade om invandrade "ogräs" som snärjmåra, baldersbrå, svinmåla och snårvinda. På återvägen överraskades alla av ett ståtligt och respektingivande exemplar av sprängört.

Linudden, Nyköpings kommun

UNO SAND

Kl. 18 vid Linudden infann sig 15 deltagare inkl. en intresserad 11-årig pojke. Även

här stod försommarväxterna på parad med trolldruva, daldockor, nordlundarv, rådjurstoppade hässleklockor och orkidéerna tvåblad och nästrot. Som final i den nedgående solen stod vi upp till halsen i ett hav av strutbråken bland åldrande ekar.

Sigtuna stad, Sigtuna kommun

KERSTIN FROSTBERG

Valet av exkursionmål motiverades av de goda kommunikationerna, parkeringsmöjligheterna och den för äldre deltagare lättgängna "terrängen". Samtidigt ville jag framhålla den mer triviala flora vi har runt omkring oss till vardags.

Jag hälsade de 25 deltagarna välkomna vid busstationen, försedd med en ryssgubberuska som ersättning för turistguidernas klassiska paraply. I vår gamla stad fick vi se skär kattost och hundrova växa på en bakgård och mängder av vanliga ängsväxter studerades på Mariakyrkans slätteräng. Vid S:t Lars ruin såg vi nyinkommen fodergetruta. Vi beundrade torrbacksfloran uppe på Klockbacken där vi också fikade med utsikt över den solglittrande Mälaren. Ett trevligt inslag var att tre av deltagarna var under sju år. De och deras mödrar var dock de enda under 55 såvitt jag kunde bedöma.

Eldgarnsö, Ekerö kommun

STURE NORDMARK

De vilda blommornas dag i naturreservatet Eldgarnsö i Ekerö kommun blev en härlig upplevelse för de 40 personer som deltog. Vandrigen gick över blomstrandängar, lundberg och nyligen utslagen lövskog. Vädret var näst intill perfekt och exkursionen kom av deltagarna att uppfattas som hellyckad. Intresset var stort och frågorna

många. Goda visdomsord blandades med skrönor och hjärtliga skratt.

Förutom den sedvanliga försommarfloran bjöds det på en del godbitar, bland annat ett antal fina exemplar av bergek, vilken är sällsynt i regionen. Vidare fanns buskstjärnblomma och Sankt Pers nycklar, som i kommunen har sina enda lokaler på Eldgarnsö. Vi gick också över ett berg övergått av lundbräsma. Som avslutning på vandrigen mötte oss ett fantastiskt, men ännu ej blommande exemplar av ulltistel. Detta blev en dag att minnas för alla oss som var med.

Näsberget, Gnesta kommun

HANS RYDBERG

En liten grupp deltagare hade mött upp i den uråldriga byn Näs för att via en gammal fågata ta sig fram till den blomsterkulle som var målet för dagens exkursion. Försiktigt trippade våra fötter över det färgsprakande blomstergolvet och väl framme vid kullens topp föreslogs fikarast. Den storslagna utsikten över Storsjön gav rikligt med bonuspoäng. Kullen bjöd också på botaniska sevärdheter och vi fick bland annat se jordklöver i mängd. Intill växte också backklöver och andra torrbacksväxter som vit och kantig fetknopp, vårvicker, jungfrulin, spåtistel och färgmåra. Lilleputtfloran på solstekta berghällar beundrades av deltagarna liksom den färgmosaik av lavar och mossor som kläder de block av urkalksten som är spridda i hagen och som förklarar en del av dess rika flora. Vi lämnade blomsterprakten då solen stod högt och jag är säker på att några av deltagarna kommer att återvända till Näsberget med termos, flora och lupp.

Botanisk vandring i ett grönsaksland

HANS RYDBERG

Liksom många andra i vårt område har vi ett grönsaksland. Det är nog litet äldre än de flesta andra – det har odlats det mesta här under åtminstone hundra år. En bit ifrån ligger små täppor med prydnadsväxter och ett par buskrabatter. En ca 6 kvadratmeter stor yta är ämnad åt maskrosor. Mellan dessa odlade ytor växer det gräs. Gräsmattan är sedan 25 år slagen med lie, tidigare betad och rymmer betydligt fler arter än dagens gräsmattor. Denna gräsmatta är minst ett par hundra år gammal och det har aldrig såtts in kompletterande gräsfrö. Under våren växer här vit-, gul- och blåsippor, majsmörblommor, vårlökar, svalört, *Scilla*-arter med flera.

Grönsakslandet har aldrig sprutats med kemikalier. Långt före den ekologiska odlingens och gröna vågens tidevarv låg folk här och handrensade och svor över "nate" (=våtarv) och plister. Den näring som tillförts är dynga från byns gödselstackar. Från och med 2004 är kreaturen borta från byn och gödslingen framöver får göras med extern dynga. Grönsakslandet spadgrävs varje höst, frosten får bita i tiltorna och på våren smulas jorden sönder av en vanlig handdriven jordfräs. Under sommaren tillförs gräsklipp från omkringliggande gräsmattor, dels för att öka jordens organiska innehåll dels för att göra det svårare för ogräs att tränga upp under försåsongen då grönsaker och andra odlade växter är små och beroende av vår omsorg. Trädgårdsjorden är ganska fet och består av en tämli-

gen styv, näringsrik lera. Denna är kalkrik, påverkad av underliggande berggrund, som antagligen är urkalksten. En bergknalle i byn utgörs av kalcit och här växer bland annat knölgröe (*Poa bulbosa*) och vårarv (*Cerastium semidecandrum*).

Jag har sedan många år tillbaka varit djupt delaktig i den tidskrävande verksamhet som kallas ogrärensning. Och jag har alltid velat göra på mitt eget sätt. Alla ovanliga ogräs som genom åren dykt upp har fått stå kvar och rensarmödan har lagts ned på de talrika, vanliga och i regel mindre skadliga ogräsen. Särskilt besvärliga, här som på många andra håll, är våtarv, kålmalke, åkertistel, kvickrot och åkervinda (*Stellaria media*, *Sonchus oleraceus*, *Cirsium arvense*, *Elytrigia repens*, *Convolvulus arvensis*). Vissa år finns det också rikligt med svinmålla, rödplister och brännässla (*Chenopodium album*, *Lamium purpureum*, *Urtica dioica*). Genom åren har över hundra arter ogräs rivits upp och forslats bort i högar som senare komposterats.

Vilka ogräs är då ovanliga? Mest påtaglig är trädgårdsveronikan (*Veronica persica*) – i vårt område kanske ingen sällsynt art – men vissa år finns den i tusentals exemplar. Så stora bestånd har jag bara sett en gång tidigare – på en åkerträda vid sjön Båven. Skuggveronikan (*Veronica hederifolia* ssp. *lucorum*) har vi aldrig haft i byn tidigare, men för tre år sedan växer den massvis i en buskrabatt ca 20 meter från grönsakslandet.

I en annan buskrabatt, bara ett par meter från samma grönsaksland, hittar vi de flesta år liten kattost (*Malva pusilla*). Arten är rödlistad (VU) och har ökat i vår trädgård.

Om vi tar oss en tur i grönsakslandet ser vi snart nattskatta (*Solanum nigrum*) – en art som är vanlig t.ex. i Stockholm eller på våra soptippar – men på den sörmländska landsbygden är den sällsynt. De senaste tjugo åren har växten bara visat sig i ett eller ett par exemplar, men i år (2004) har ca 40 nattskattor skjutit upp inför flera par förvånade ögon. Under många år fanns det massvis av blå snokört (*Echium plantagineum*) i grönsakslandet. Denna blåeldsliknande art kom sannolikt in med odlingen någon gång i det tidiga 1990-talet, men ökade sedan och var rikligt spridd på lokalen. Idag hittar man kanske ett tiotal exemplar, men den kan säkert blossa upp igen. Arten är knappast känd som åkerogräs så det är litet märkligt att den växer så bra här. Några lättspredda arter som gurkört (*Borago officinalis*) och ballongblomma (*Nicandra physalodes*) dyker då och då upp i grönsakslandet.

Mer ursprungliga ogräs i vår täppa är säkert etternässla (*Urtica urens*) och blåmålla (*Chenopodium glaucum*). Etternässlan är utgången på de flesta håll men förekommer ännu mindre allmänt i äldre trädgårdsodlingar. Etternässlan är en ettårig nässla med oskaftade blomställningar och mer lågväxt än brännässla. Som namnet antyder bränns den ganska ordentligt. Blåmållan har kommit in med gödsel från byns gödselstackar, där den ännu växer i myckenhet. Av samma orsak dyker arter som grått saltgräs (*Puccinellia distans*) och rödmålla (*Chenopodium rubrum*) vissa år upp i trädgårdslandet, men det är bara blåmållan av de tre dyngstacksinkomlingarna som förekommer

konstant varje år.

Vissa ogräs som i odlingslandskapet gått kraftgång men på sina håll blomstrat upp i perioder är de förr så vanliga arterna blåklint, åkersenap och kamomill (*Centaurea cyanus*, *Sinapis arvensis*, *Matricaria recutita*). Alla tre förekommer årligen i vårt grönsaksland men aldrig i mängd. De finns vissa år emellertid rikligt i de åkrar och vallar som ligger kring byn och det sker sannolikt fröspridning regelbundet.

Med odling av ettåriga växter kommer ibland in frön som inte riktigt hör till de arter som står på fröpåsen. Sannolikt är det ogräs som funnits i de odlingar varifrån frösortimentet kommer.

En sådan art, slöjsilja (*Ammi majus*), dök upp ett år i vårt grönsaksland, men var borta året därpå. Ett annat år dök klätt (*Agrostemma githago*) upp i potatislandet. Naturligtvis har klätten ingått i urvalet av ettåriga växter i någon fröpåse vi köpt eller möjligen som fröförörening i detta urval. Efter sådden lyckades inte klättfröna gro utan blev kvar i jorden. Många år senare och efter årlig behandling med jordfräs hamnade klättfrö på lämplig marknivå och sköt obekymrat upp mitt bland potatisplantorna. Klätten fick naturligtvis sätta nytt frö och kanske kommer den att dyka upp igen. Likaså tillfälligt och sannolikt inkommen med växthusplantor växer klöveroxalis (*Oxalis fontana*) vissa år i ogräsmattorna.

I år dök det upp två sällsynta arter i vår trädgård. Den ena arten, vit spikklubba (*Datura stramonium*), poppar upp här och var i det urbana landskapet - på soptippar, skräpmarker eller dylikt. Enligt Sörmlandsfloran (Rydberg & Wanntorp 2001) är den funnen på 22 lokaler, varav hälften på soptippar. Närmaste lokal från oss är soptippen vid

Vagnhärad, ca 3 mil bort. Antagligen är spikklubban inkommen med frövaror eller med jord från trädgårdsplantor.

Det utan tvekan märkligaste fyndet är den fibbla som plötsligt dök upp i den täppa som är iordninggjord för odling av maskrosor. Den liknade en borstfibbla men hade en annan hårighet och bladform. Mina florer gav inget besked och jag skickade beläget till Riksmuseet, där Thomas Karlsson efter genomgång i herbariet, noterade att jag funnit blåsfibbla (*Crepis vesicaria* L. ssp. *taraxacifolia* (Thuill.) Thuill). Arten är enl. Thomas inte funnen i Sverige på många decennier och är helt ny för Sörmland. Enligt Weimarck (1963) har växten sitt ursprung i södra och västra Europa samt i norra Afrika. Arten finns inte medtagen i den nya nordiska floran (Mossberg & Stenberg 2003) och anges inte heller som kulturväxt i Aldén m.fl. (1998). Blåsfibblan växte i maskrosodlingen och har sannolikt inkommit med frön i den jord som omgav uppgrävda maskrosrötter tagna i Londons omgivning, för omplantering och uppdrivning på Eks gård. Efter konsultation av Fitter (1978) visar det sig att blåsfibblan, på engelska "Beaked Hawksbeard", uppträder som synantrop (kulturföljeslagare) i Irland och södra England och verkar där inte vara ovanlig enligt uppgifter från en sökbar databas på Internet under länken "Flora of British Isles".

Vissa grönsaksland är artrikare än andra och man hittar där ofta ovanliga arter. Det kan vara skiftande orsaker till just detta och jag vill peka på några viktiga faktorer. Hur får man en botaniskt intressant täppa? Jag tror att det bygger på en delvis medveten, delvis omedveten strategi. De naturliga förutsättningarna måste naturligtvis finnas. Allt för

sura eller fuktiga jordar är inte bra, lätta kalkrika jordar är att föredra. Att ha en stor variation i odlingen är viktigt. Vi odlar varje år potatis, 5-10 olika slags grönsaker samt prydnadsväxter, t.ex. årliga blommor eller prydnadsgräs. En alltför ensidig odling av t.ex. potatis skapar inte den nödvändiga variationen. Det allra viktigaste är nog trädgårdsintresset. Många arter kommer omedvetet in med fröblandningar, med plantor och med jord. Växtbyte mellan olika trädgårdsodlare gör att ogräs sprids mellan täppor. En kvinna i Gnesta med stort trädgårdsintresse har genom åren på sin tomt haft både vårflenört, malörtsambrosia och lyktfibbla (*Scrophularia vernalis*, *Ambrosia artemisiifolia*, *Picris echioides*) i sina rabatter. Flera av dessa inkomlingar är ettåriga. En del klarar att övervintra som frön och återkommer år efter år eller med många års mellanrum, andra växter klarar inte vintern och försvinner för gott. De allt mildare vintrarna tycks dock ha ökat möjligheten för många frostkänsliga frön att överleva vintern. Om klimatet går mot ännu varmare vintrar kan dessa tendenser öka och vi kan få spridning av arter vi idag betraktar som tillfälliga.

Det man som trädgårdsägare kan göra för att bibehålla en rik ogräsflora är givetvis att aldrig rensa bort de ovanliga arterna. Dessa är nästan alltid harmlösa och har ingen betydelse för odlingsresultatet men gör trädgårdslandet botaniskt intressant. Det kan också vara roligare att rensa då man mitt i svettandet och svärandet av alla tisteltaggar som trängt in i fingertopparnas alla porer konstaterar att nattskattan eller lyktfibblan faktiskt kommer i år också eller att möjligheten att finna nya spännande saker bland ogräsen är en realitet.

Referenser

Aldén, B. m.fl. 1998: Kulturväxtlexikon. Natur och Kultur/LTs förlag.
 Fitter, A. 1978: An atlas of the wild flowers of Britain and northern Europe. Collins förlag. London.

Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003: Den nya nordiska floran. Wahlström & Widstrand.
 Rydberg, H. & Wanntorp, H.-E. 2001: Sörmlands Flora. Botaniska Sällskapet i Stockholm.
 Weimarck, H. 1963: Skånes flora. Lund

Medlemstorget

Medlemstorget är en mötesplats för medlemmarna i Botaniska Sällskapet i Stockholm och Botaniska Sektionen i Uppsala. Här kan du avhandla det mesta, men det skall vara korta inlägg! Viktigt är emellertid att inläggen berör ämnesområdet botanik eller åtminstone tangerar detta. Inlägg som ligger alltför långt från ämnet publiceras inte.

FRÅGOR

Jag heter Jenny Beckman och är vetenskapshistoriker vid Uppsala universitet. Jag arbetar med ett forskningsprojekt som bland annat handlar om "amatörer" inom naturvetenskap, framför allt botanik. Förra året presenterade jag min forskning på ett BSIS-möte, och av de kommentarer jag fick blev jag inspirerad att fortsätta studiet av amatörer i vår egen tid. Organisationer och projekt är en sak, men jag vill veta mer om människorna. Vad är det som väcker intresset för botanik? Hur och varför engagerar man sig i sådant som landskapsfloror och floraväxteri? Kontakta mig gärna om ni vill berätta om er väg till botaniken, och kanske om dess betydelse i tillvaron.

Jenny Beckman
 Forskarassistent, Avd. för vetenskapshistoria

Uppsala universitet, Box 629, SE-751 26
 Uppsala, tel: 018-471 5748
 jenny.beckman@idehist.uu.se
 jenny.beckman@kva.se

SMÅFYND

På min nödortfigt hävdade tomt i Häggvik växer flera bestånd med rödfibbla. Entusiastiska botanister är välkomna att beskåda dem när somhelst. Om grinden är stängd finns det en högröstad hund. I så fall får man invänta hjälp med hälsningsceremonierna. Annars är det bara att kliva på.

mvh
 Monika

Monika Larsson
 Västervägen 20
 191 49 Sollentuna, tel 08-92 71 24

Manus till medlemstorget skickas till redaktören som brev, e-post eller genom ett enkelt telefonsamtal. Även om du önskar få det insänt underskrivet med signatur, vill vi ändå ha ditt namn, din adress (e-post-adress räcker) samt ditt telefonnummer för att kunna nå dig om vi exempelvis vill ha kompletterande upplysningar.

Kontaktpersoner för Projekt Upplands Flora

- Lena Jonsell, Konsumvägen 20B, 756 45 Uppsala
018-30 24 70 (ordförande).
- Mora Aronsson, Övergran Kyrkängen, 746 93 Bålsta
0171-522 08 (Stockholmsdelen utom Norrtälje).
- Joakim Ekman, Kampementsgatan 8, 115 38 Stockholm
08-663 34 47 (Norrtäljedistriktet).
- Gunnar Eriksson, Pl. 1352 Svind, 740 81 Grillby
0171-47 60 89 (Enköping-/Håbodistriktet).
- Svante von Strokirch, Österänge Pl. 1012, 810 65 Skärplinge
0294-100 24 (Tierp-/Älvkarlebydistriktet).
- Ulf Swensson, Boängsvägen, 741 92 Knivsta
018-55 04 59 (Uppsaladistriktet).
- Ebbe Zachrisson, Frodegatan 38, 753 27 Uppsala
018-71 48 41 (Östhammardistriktet).

UPPLANDS FLORA

Projekt Stockholmstraktens mossor

- Kontaktperson: Niklas Lönnell, Dirigentvägen 171, 765 54 Uppsala
niklas.lonell@telia.com (hem), niklas.lonell@artdata.slu.se (arb.)
018-67 24 51

Floraväktansvariga

- Stockholms län (AB) Anders Svenson, Källbo, 195 92 Märsta
anders.svenson@swipnet.se
08-591 490 12 (hem), 08-598 563 62 (arb)
- Uppsala län (C) Kerstin Frostberg, Gärdesgatan 7, 193 32 Sigtuna
kerstin.frostberg@telia.com
08-592 555 87 (hem), 08-591 263 67 (arb.)
- Södermanlands län (D) Bo Karlsson, Måsvägen 26, 641 93 Katrineholm
cny357j@tninet.se
0150-39197 (hem), 0150-12305 (arb.)

Botaniska Sällskapet i Stockholm - styrelse 2004

- Ordförande Sofia Wikström, Jungfrugatan 62 nb, 115 31 Stockholm
sofia.wikstrom@botan.su.se, 08-7829949 (hem), 08-161205 (arb.)
- Vice ordf. Ida Trift, Nybrogatan 66A, 114 41 Stockholm,
ida.trift@nrm.se, 08-6676685 (hem), 08-51954198 (arb.)
- Sekreterare Kerstin Frostberg, Gärdesgatan 7, 193 32 Sigtuna,
kerstin.frostberg@telia.com, 08-59255587 (hem), 08-59126367 (arb.)
- Kassör Claes Hammarsjö, Furuvägen 2, 646 34 Gnesta,
claes@hammarsjo.com, 0158-12071
- Ledamöter Joakim Ekman, joakim.ekman@swipnet.se,
08-6633447 (hem), 0176-235048 (Norrtälje)
- Lennart Karlén, lennart.karlen@telia.com,
08-55174016
- Staffan Kihl, s.kihl@telia.com,
08-7110296 (hem), 08-58592396 (arb.)
- Sture Nordmark, Sätuna, 179 97 Färentuna,
08-56042815
- Göran Odelvik, goran.odelvik@nrm.se,
08-53038071 (hem), 08-51954161 (arb.)
- Anders Svenson, anders.svenson@swipnet.se.
08-59149012 (hem), 08-59856362 (arb)

Botaniska sektionen av Naturvetenskapliga Studentsällskapet i Uppsala - styrelse 2004

- Ordförande Emma Wallrup, Täljstensvägen 14d, 754 20 Uppsala,
n9emmwal@stud.slu.se, 018-558559 (hem), 070-5735451 (mobil)
- Vice ordf. Niklas Bengtsson, Faringe Lundbygård, 740 10 Almunge,
nibe@c.lst.se, 0174-20850 (hem), 070-6939928 (mobil)
- Sekreterare Helena Munkert, Norbyvägen 71b, 756 45 Uppsala,
helena.munkert@ebc.uu.se, 0733-240502 (mobil)
- Kassör Mattias Vass, Buregatan 8, 195 54 Märsta,
mattias.vass.0811@student.uu.se, 08-59123537 (hem), 070-2824771
(mobil)
- Ledamöter Emil Nilsson
Saskia Sandring
Anna Gustavsson
Erika Torninger

Daphne

Årgång 15, Nr 2 2004

INNEHÅLL

- 1 Redaktören har ordet
- 2 Lidingö på Riksmuseet, 188 år av sockenbotanisk historia - *Torbjörn Peterson*
- 8 Svampar i Södermanlands län - *Hans Rydberg*
- 16 Strandrå, *Crambe maritima*, på ön Horssten - *Torbjörn Peterson*
- 19 Inventeringar i Sörmland 2002 - *Hans Rydberg*
- 28 Projekt Upplands flora, en lägesrapport - *Lena Jonsell*
- 30 Några uppländska växtfynd 2 - *Joakim Ekman & Gabriel Ekman*
- 34 Exkursion till Gårdskärsområdet - *Henrik Berg* och *Emma Wallrup*
- 36 Sydfrukter, kryddväxter och trädgårdsrymlingar - Botaniska Sällskapet adventivexkursion på Eskilstunatippen 2003 - *Anders Svenson* och *Göran Odelvik*
- 40 Botaniska Sällskapet adventivexkursion 2004 till Edstippen och Vedyxatippen - *Sofia Wikström* och *Anders Svenson*
- 44 Vattenväxter i nordvästra Uppland - rapport från en exkursion - *Kerstin Frostberg*
- 46 De vilda blommornas dag 2004
- 48 Botanisk vandring i ett grönsaksland - *Hans Rydberg*
- 51 Medlemstorget

Eriochloa villosa
Foto: Gabriel Ekman